

החינוך העל יסודי הפורמלי בישראל בתקופת המלחמה

אוקטובר-דצמבר 2023

עבור קרן טראמפ לחינוך

עריכה: אורן מג'ר

תחקיר וכתיבה: אורן מג'ר, רקפת הימן זהבי

תוכן עניינים

4.....	הקדמה
6.....	סיכום מנהלים
7.....	מכאוס לשגרת חירום
10.....	פרק א: שאון מלחמה – הצצה ליומן מערכת החינוך
10.....	שבוע ראשון למלחמה: הלים והתארגנות
12.....	השבוע השני: חוזרים ללמוד בזום?
15.....	השבוע השלישי: שגרה דרוכה
18.....	פרק ב: למידה במרכזי המפונים
18.....	יום המלח (מועצה מקומית תמר)
19.....	הקמת מרחבי הלמידה
21.....	הקמת בתי ספר
22.....	בית הספר של תלמידי שדרות בים המלח
23.....	זרקור על: "בית הספר של החלומות" - מושב יבול
26.....	פרק ג: מודלים של קליטה בערים גדולות וברשויות נוספות
26.....	תל אביב
27.....	המענים החינוכיים
28.....	ירושלים
29.....	הלמידה בבתי המלון
30.....	שילוב התלמידים בבתי הספר בעיר
31.....	הקמת בתי ספר ייעודיים
32.....	זרקור על: הקמת בית הספר קדם (בניין הספרייה הלאומית הישנה)
34.....	מודלים של קליטה ברשויות קטנות
34.....	מועצה אזורית מטה יהודה – תיכון הרטוב
35.....	רשת דרור בתי חינוך - התיכון חברתי מצפה רמון
36.....	למידת מקצועות ולמידה לבגרויות
36.....	מועצה אזורית רמת הנגב - תיכון רמת הנגב
38.....	פרק ד: מבט על הפדגוגיה
38.....	למידה משולבת דיגיטל: מרחוק ומקרוב
40.....	מערכת שעות גמישה

43.....	הפערים מתרחבים
44.....	סיכום
45.....	ביבליוגרפיה

הקדמה

האירועים הקשים של "השבת השחורה" בשבעה באוקטובר 2023 הם טראומה לאומית שלדאבון הלב עודנה נמשכת. בעקבות אותם אירועים עזבו עשרות אלפי תושבים את בתים ביישובי מערב וצפון הנגב ופרצה מלחמה. בשל חשש מפריצת מעשי האיבה גם בגבולה הצפוני של ישראל ותחת ירי בלתי פוסק החלו מתפנים זמן קצר לאחר מכן גם עשרות אלפי תושבי יישובי קו העימות הצפוני מבתיהם. סה"כ עקרו בשיאו של המשבר כ- 250 אלף תושבים מ- 93 יישובים אשר התפזרו במאות מלונות ואכסניות, אצל בני משפחה וחברים, ובדיור ארעי. בשאר חלקי המדינה חוו אזרחיה מתקפות טילים שלוו באזעקות תכופות, ושגרת החיים הכללית הוחלפה במצב חירום.

אירועים כאוטיים אלו יצרו שיבוש עצום במערכת החינוך שנאלצה להתמודד עם עשרות אנשי הוראה ותלמידים הרוגים וחתופים ועם למעלה מ- 40 אלף תלמידים ואלפי אנשי צוות עקורים. זאת תוך שיבוש הלמידה הפיזית בבתי הספר בכל הארץ, למידה מרחוק למשך מספר שבועות, גיוס למעלה מ- 3,000 מורים וכ- 184 מנהלים למילואים, וגם שכול, טראומה משנית ואובדן קשב חינוכי - ואלו רק התוצאות הראשוניות של האירוע. מנכ"ל משרד החינוך מאיר שמעוני ביטא זאת כך: "מערכת החינוך נמצאת באחת התקופות המורכבות שהיו אי פעם בכל היבטים: פדגוגיה, חינוך, טכנולוגיה, כוח אדם ותשתיות פיזיות".

לבקשת קרן טראמפ לחינוך תיעדנו את אשר אירע במערכת החינוך (העל יסודית) משמחת תורה ועד חג החנוכה שחל בחודש דצמבר וקצת אחריו. התיעוד התבסס על שיחות עם מגוון רחב של אנשי חינוך ביניהם מתנדבים שהקימו בתי ספר ארעיים, מנהלי בתי ספר ומורים, מנהלי מחלקות ואגפי חינוך, רכזי מקצוע, אנשי מגזר שלישי ועוד. בנוסף נעזרנו בפרסומים רשמיים של משרדי הממשלה והכנסת, מצגות שהוכנו על ידי גורמים בשטח, צפינו בווידיאו וסרטונים ברשתות החברתיות, ונעזרנו בכתבות שפורסמו בכלי התקשורת.

בשל ההיקף הגדול של השיבוש, התמקד תיעוד זה באירועים שזיהינו כמשמעותיים או מייצגים, והוא כולל מספר צירים מצטלבים. בפרק א' ביקשנו לספר את הסיפור כולו בתמצית ובאופן כרונולוגי כדי ליצור מסגרת כללית לדיון ונוכח הנטייה לשכוח את סדר הדברים עם הזמן (אולי כלקח מהקורונה). בפרק ב' ו-ג' בדקנו את הלמידה במרכזי המפונים - שם התרחשה הדרמה העיקרית - והתמקדנו בים המלח, תל אביב וירושלים, ובמספר מקומות נוספים. פרק ד' שנושא 'מבט על פדגוגיה' עסקנו בשאלה כיצד למידה התאפשרה בתנאים הקשים שנוצרו, והצליחה (או לא) להכין את התלמידים לבגרות באמצעות למידה משולבת דיגיטל, גמישות במערכת השעות ועוד. לאורך התיעוד שילבנו סיפורים אודות אנשים, בתי ספר ומתנדבים אשר מדגימים היבטים מסוימים של מערכת החינוך בעת הזו. כמו כן, שיבצנו לאורך המסמך קטעים המכונים "זרקור על" ובהם הדגשה או הסבר של תופעות הקשורות לניתוח האירועים כמו למשל בסוגיית המיגון ועוד. עם זאת, יש לקחת בחשבון כי לכל סיפור שאנו מביאים יש גרסאות והיבטים נוספים, ובשל קוצר היריעה אלומת הפנס שלנו מאירה רק חלק מצדדיו.

הערה לקוראים: מאחר ומערכת החינוך כוללת נשים וגברים - מחנכות ומחנכים, מורים ומורות, מנהלות ומנהלי אגפים ומחלקות חינוך, תלמידים ותלמידות – בחרנו לנקוט בדו"ח בלשון מעורבת כלומר פעם השתמשנו בביטוי מורות ופעם מורים וכן הלאה. חשנו כי שימוש בלשון זכר או נקבה יהיה מצמצם וחסר בהקשר זה. מטבע הדברים, חלק מהמראיינים ביקשו לשמור על עילום שם ותפקיד, וכיבדנו זאת. השתדלנו לעשות זאת, מעט מאוד פעמים, גם במקרים בהם חששנו מפגיעה ברגשות מוסד או יישוב כזה או אחר.

מערכת החינוך יקרה מפז. היא התגלתה במשבר זה בשיא כוחה ובשיא פגיעותה, ואנשיה התגלו בשיא גבורתם וגם בקוצר ידם ובקריסתם. לכבודם ניסינו לתעד בצורה ראויה וברורה את הדברים שפגשנו וגם לעמוד במגבלות המתבקשות בתיעוד זה. לא הצלחנו לשלב את כל המראיינים והסיפורים ששמענו, אולם אנו בטוחים שסיפוריהם מהדהדים ויהדהדו במקומות אחרים.

אורן מג'ר, רקפת הימן זהבי

מרץ 2024

סיכום מנהלים

תיעוד זה שנכתב לבקשת קרן טראמפ לחינוך סוקר את מה שניתן להגדיר כחלקו הראשון של השיבוש במערכת החינוך העל יסודית, אשר החל יום למחרת שמחת תורה (יום ראשון ה-8 באוקטובר) ונמשך עד חנוכה (שהחל ב 7 בדצמבר), או לכל היותר עד סוף דצמבר (2023). התיעוד מצא שבתקופה זו נוצרו שתי מערכות חינוך מקבילות באיכות שונה. עבור התלמידים המפונים שגרת 'בית הספר' החדשה כללה על פי רוב יום לימודים של שלוש או ארבע שעות שהתקיים באופן מאולתר בלובי המלון, בבית ספר זמני במוזיאון, בבניין ריק במכללה או על הדשא באכסנייה וכו', ומחציתו עסקה בחיזוק החוסן והפגה. חווית הלימודים שלהם נפרשה לאורך היום, במגוון שיטות ומצבים: למשל עם מורה 'מתנדב' המלמד אחר הצהריים בקבוצה קטנה במרחב למידה במלון; תלמיד המתחבר בבוקר לשיעור זום עם המחנכת ותלמידי הכיתה המקורית שמפוזרים בין עשרות מתקני קליטה; תלמידים הלומדים בקבוצה קטנה עם מורה מחליף מרחוק באמצעות פלטפורמת דיגיטלית ובוואטסאפ; יום מרוכז שהועבר פיזית על ידי מורה מקצועי לכלל השכבה שהוסעה במיוחד לאילת, וכן הלאה.

לא פעם תלמידים מפונים הגיעו לכיתה ששילבה יחדיו תלמידי חינוך מיוחד, תלמידים רגילים, תלמידים מחוננים, תלמידים עם בעיות התנהגות ובניצוחה של מחנכת זמנית, שבעצמה פונתה מהבית, ומורים מקצועיים שמלמדים מקצוע שאינם מומחים בו. לא פלא שתלמידים בעלי יכולת למידה וגיבוי הורי, שנמצאה להם פינה שקטה ללמידה, העדיפו ללמוד בכוחות עצמם תוך שימוש בפלטפורמות השונות, אם בכלל. אומנם, עבור רוב התלמידים המפונים נוצרה שגרה כלשהי של למידה, אך אחוזי הנוכחות בכיתה היו נמוכים מאוד, במיוחד בכיתות הגבוהות, ורבים פשוט 'נעלמו' מהמערכת.

עבור שאר התלמידים ברוב רחבי ישראל, הלימודים הופסקו למשך מספר ימים, ולאחר מכן חודשו בלמידה מרחוק. כאשר חודשו, השיעורים הוקדשו בעיקר לתמיכה וסיוע רגשי, עם מעט מאוד לימודים אם בכלל. המורים, בעצמם נסערים ומבולבלים, נדרשו לתעצומות נפש יוצאות דופן כדי לתמוך בתלמידים. החל מהשבוע השלישי ואילך ברוב בתי הספר הצליחו לייצב שגרה של למידה היברידית – למידה פיזית לסירוגין, יום או יומיים בשבוע מבית הספר או ימי התנדבות בחקלאות, ובשאר הזמן בלמידה מרחוק, בהיקף מצומצם של שעות. חדר המורים הרגיש ריק יותר, שכן מנהלים ומורים רבים (נדמה שהדבר בלט מאוד בפריפריה ובמוסדות לימוד דתיים) גויסו למילואים. רכזי המערכת קיצרו שיעורים, דיללו שעות מקצועיות נעזרו במורים מחליפים מרחוק, וניסו כך לסגור פערים. ככל שהשבועות עברו, כך חזרו לשגרה חלקים נוספים במערכת החינוך, ולמעשה עד חג החנוכה כבר נדלק האור מחדש בכל הכיתות המקוריות ברוב האזורים בארץ. התלמידים חזרו ללמוד במגמות שבחרו, בדרך כלל עם המורים שהכירו או ממלאי מקום, עמדו לרשותם מעבדות ושאר מתקני בית הספר, הם קיבלו תגבורים והחלו לסגור את הפערים, אם בכלל נוצרו.

אבל אצל התלמידים המפונים תום חופשת החנוכה הביא עמו צרות חדשות: האוניברסיטה והמכללות פתחו מחדש את השנה האקדמית וביקשו מבתי הספר של המפונים שהתמקמו בהם לחפש משכן חדש. גם המורים המתנדבים שעזבו הכל באוקטובר ובאו ללמד אותם במלונות חזרו בדצמבר לחייהם הקודמים – מי להרצות באקדמיה, מי להדריך מורים ומנהלים, לנהל תוכניות מצוינות וכו'. בעקבות זאת מסגרות זמניות שהוקמו התפרקו, והתלמידים נדרשו שוב להיקלט במוסדות אחרים. על הקושי הוסיפה העובדה שרבים מהמפונים המשיכו לנדוד בין מלונות ודירות וחלקם לא חזרו למסגרת הלימודית הקודמת לאחר חופשת החג.

הפער בין תלמידי שתי מערכות החינוך שנוצר בתקופה זו הלך והתרחב, וככל שמצב החירום לא יסתיים – ימשיך ויתרחב. חלק מהתלמידים שנעקרו יפסידו את השנה, ובמקרה גרוע יותר ייצאו בלי בגרות או עם בגרות גרועה, ואולי גם ייפגע הפוטנציאל שלהם לקריירה אקדמית. אנשי חינוך מסוימים מרחיקים לכת עוד יותר, וחוששים מאובדן משמעות שיוביל לעזיבת הארץ או לניכור הולך וגובר כלפי המדינה.

מכאוס לשגרת חירום

ועדיין, התלמידים המפונים בישראל לא נשכחו ונעשו מאמצים אדירים כדי שיקבלו מענה חינוכי כלשהו. הדבר קרה קודם כל בזכות תושייתם, רוח ההתנדבות, האתוס והידע המקצועי של אנשי החינוך בישראל. מורים בשנת שבתון, חוקרות באקדמיה, מנהלות בתי ספר בגמלאות, מדריכי מורים בכירים, מפקחות, מנהלי תוכניות מחוננים ועוד ועוד, עזבו את ביתם כמעט בן לילה ויצאו להקים מסגרות חינוך מאולתרות ברחבי המדינה. הם חלקו חדר עם זרים בבית מלון צפוף במשך שבועות ארוכים כדי לנהל בית ספר זמני או ללמד תלמידים מפונים חמש יחידות מתמטיקה. היו מי שנסעו עשרות ומאות קילומטרים מדי יום כדי להגיע לכיתה מאולתרת שחסר לה מורה למדעים או לתרגל עם התלמידים שיחה באנגלית לבגרות. אחרים העבירו שיעורים מרחוק, בנו תוכניות פדגוגיות, שכפלו דפים וצילמו ניירות עבודה וכל זה כדי שהתלמידים בישראל לא יתנתקו לחלוטין מבית הספר ולא יפסידו את עתידם.

רבים מאלו שנרתמו למאמץ דיווחו כי זו הייתה התנסות קשה אך מרתקת עבורם, שבתוך הכאוס הם גילו מרחב פעולה מסעיר. בהעדר נהלים כתובים, פיקוח צמוד אבל עם מתנדבים איכותיים, צורך בוער, כשרשרתם זמן ומקום פיזי הם יצרו בתי ספר, מסגרות חינוך וקבוצות למידה פרטניות. חלקם הקימו בתי ספר "חלום" ששילבו אלמנטים פדגוגיים היישר מהספרות שכללו רצף חינוכי מבוקר עד ערב ולמידה החוקרת את האזור, ואחרים התמקדו בהקמת מסגרות במתכונת 'שגרתית' של מורה – לוח – תלמיד כי זה מה שהתלמידים נזקקו לו כדי לשמור על קשר עם תוכנית הלימודים של הכיתה. בעוד מסגרות מסוימות עסקו בהכלה, מענה רגשי, הפגה, במקומות אחרות התמקדו בלמידה ממוקדת כמנוע המעניק משמעות. וגם זה קרה: חלק מהתלמידים המפונים זכו למורים ברמה גבוהה ביותר, שקידמו אותם בצורה משמעותית בחומר מעבר למה שהיו זוכים לו בכיתת המקור והתנסו בחוויות למידה שפתחו להם אופק חדש.

בעוד חלקים של מערכת החינוך הואצו תהליכים פדגוגיים. למידה משולבת דיגיטל, ששוכללה בזכות הניסיון שנרכש בתקופת הקורונה סיפקה מענה למפונים אבל גם סייעה לבתי ספר שבהם חסרו מורים – עקב גיוס למילואים למשל –

לשמור על רצף לימודי. מורים רבים נרתמו ללמד מרחוק תלמידים אנונימיים ועשו זאת בהצלחה מפתיעה. היו ביניהם שהעבירו שיעורי זום לעמיתיהם, על חשבון זמנם הפנוי, בהם הדריכו אותם כיצד לעשות שימוש בכלים הדיגיטליים וכיצד ללמד בצורה אפקטיבית מרחוק. חשוב לומר כי המורים עמדו בקו הראשון, בחזית המאמץ לשמור על שגרה: הם הכילו ותמכו, פתחו את לבם לתלמידים, ניהלו איתם שיחות על המצב כאשר הם עצמם נמצאים בסערת רגשות. הם ידעו להקשיב לתלמידים ולהבין מתי יש להפסיק לדבר על 'המצב' ודווקא לשקוע באנטיגונה ובריבזום.

מהתיעוד עלה כי בתי הספר הפכו, או חזרו להיות, עוגן חברתי שנדרש לספק תשובות ופתרונות גם בתחומים שחרגו מהלימודים עצמם. המנהלים, שרבים מהם התגלו כמנהיגים של ממש, קיבלו אוטונומיה אך גם אחריות ונדרשו לקבל החלטות מורכבות תחת אי וודאות ולחץ. הם תמכו רגשית בצוותים החינוכיים, תמרנו בתוך מערכת שעות בהתאם ליכולת המיגון של בתי הספר, התמודדו עם ההורים, פעלו להעלות את אחוזי הנוכחות של התיכונים, שלחו את התלמידים להתנדב בחקלאות (לא בלי חשש) ושיבחו אותם על רוח ההתנדבות.

מתיעוד זה עלו תובנות הנוגעות לתפקוד הרשויות המקומיות המפונות והקולטות, כמו גם לתפקוד משרד החינוך. הרשויות המקומיות המפונות מצאו עצמן מתמודדות עם משבר חסר תקדים. הן התפרקו מייעודן בשגרה, ו- "פלטו" תלמידים לרשויות אחרות או למנהלות החינוך שהוקמו באילת וים המלח. בדרך כלל, מחלקות החינוך ברשויות "הפולטות" התקשו לספק נתונים, לעקוב אחר שיבוץ התלמידים שלהם ולוודא ביקור סדיר, לאחר שאלו התפזרו בין עשרות ומאות אתרים שונים. הן גם התקשו לאתר חלק מהצוותים החינוכיים שלהם, מאחר והיו מורים ש'ירדו' ממצבת כוח האדם הזמינה לאחר שפנו מביתם (למרות שהמשיכו לקבל משכורת).

הרשויות הקולטות נתקלו במצב שלא היו מורגלות בו. אומנם כבר בשבת בבוקר הן נערכו בנוהל חירום בכל הקשור לתפקוד מערכת החינוך שלהן, אבל בדרך כלל הן לא צפו את גל המפונים שעומד להגיע אליהם וידרוש מהם מענה חינוכי ומענה של רווחה. בכל רשות נערכו בצורה שונה, בהתאם להבנתן את צרכי המפונים ובתיאום עם הרשות "הפולטת". חלק קלטו את התלמידים במערכת החינוכית הקיימת או הקימו לצידה כיתות ייחודיות; לעתים הוקמו בתי ספר זמניים בשטח, ולעתים הן רק סיפקו תגבור. ברוב המוסדות התקשו לעקוב אחר נוכחות התלמידים בשל קושי ביצירת קשר עם הרשות "הפולטת", ונוכח הנדידה של המפונים בין יישובים ובתי ספר.

משרד החינוך התנייד בין שתי קצוות של אפקטיביות. שתי החלטות ממשלה הטילו עליו לדאוג להמשך שגרת הלימודים של התלמידים העקורים. מתיעוד זה עולה כי בקצה האחד, משרד החינוך על זרועותיו הרשמיות הצליח להתעשת, למנות אנשי מפתח לניהול מנהלות השטח, להקים בתי ספר זמניים (במהירות שיא) באתרי מפונים שונים, לגייס ולנייד כוח אדם ולממן יוזמות חינוכיות בזמן קצר. גם התשתית הדיגיטלית שהקים בשנים האחרונות והורחבה עם פרוץ המלחמה הייתה לעזר נוכח המחסור במורים, והיא סייעה גם לתלמידים המפונים וגם למי שלא פונה ואשר נותרו ללא נגישות למורים מקצועיים.

בקצה השני של התפקוד, בלט בהיעדרו מאגר מידע בנוגע לתלמידים המפונים, שהיה מאפשר לרשויות הקולטות ולמנהלי בתי הספר הזמניים לפקח מי מהתלמידים מגיעים ללימודים או לפחות מטופלים על ידי הגורמים הרלוונטיים, ולקבל מידע פדגוגי. בהקשר זה נציין גם כי משרד החינוך לא סיפק נתונים פומביים על הנוכחות בכיתות אלא רק נתונים על אחוז הפתיחה של בתי ספר ברחבי הארץ. ניתן לטעון כי המשרד הפיק לקחים מתקופת הקורונה ולא ניסה לנהל את החינוך ברמת השלטון המקומי, למשל מתי ואיך לפתוח את בתי הספר. עם זאת ברשויות המקומיות טענו כי המשרד הגיב מאוחר מדי ולאט מדי בנוגע לקליטת תלמידים אצלן ולמעשה הותיר להן לבדן להתמודד עם האתגר על כל היבטיו. רק בהמשך הציע תמיכה מאוחרת ומוגבלת מאוד, למשל בתחום ההתדרדרות הרגשית וההתנהגותית של התלמידים המפונים.

פרק א: שאון מלחמה – הצצה ליומן מערכת החינוך

"מערכת הביטחון האמיתית של מדינת ישראל היא מערכת החינוך".

חפצי זהר, מחזיקת תיק חינוך, באר שבע

בבוקר יום שבת, 7.10, שלח איתמר בנית, מנהל בית הספר הרטוב במועצה האזורית מטה יהודה, הודעת וואטסאפ לצוות הניהול של בית הספר. "אנחנו עדיין לא יודעים מה קורה, אבל ברור שכללי המשחק השתנו", כתב בנית. "היו מוכנים להיערך בהתאם". בערך באותו הזמן, בכפר הנוער רמות ים בשרון, קיימה מנהלת בית הספר אורה אלדרור שיחה עם מנהל הכפר והפנימייה. הם החליטו כי המחנכים יתחילו בבדיקה פרטנית בנוגע לשלום התלמידים שהיו בחופשה בבתייהם. במינהלי החינוך בתל אביב, באר שבע וירושלים ניהלו שיחות במטרה לגבש תמונת מצב. הנהלת רשת דרור בתי חינוך התכנסה לדיון חירום. באמצעות קרובת משפחה של אחד המשתתפים, המתגוררת בקיבוץ בארי, הם עודכנו בחומרת המצב ביישובי העוטף. רק בהמשך ייודע כמה תלמידים ואנשי חינוך נרצחו ונחטפו באותו יום.

עדיין באותו בוקר מר, שר הביטחון הכריז על "מצב מיוחד בעורף", שבמסגרתו מוטלות הגבלות על פעילות מערכת החינוך. מנהלי מחלקות החינוך ברשויות המקומיות בכל רחבי הארץ, בהיותם מתורגלים במצבי חירום, קיימו שיחות התייעצות קדחתניות בהשתתפות ראשי רשויות מקומיות, מנהלי בתי ספר, מנהלי מחוזות, מפקחות, אנשי רשתות החינוך ואנשי היקל"ר (יחידת קישור לרשות המקומית). פיקוד העורף הנחה לבטל את הלימודים הפיזיים באזורים רבים בארץ: עוטף עזה, מערב הנגב, מרכז הנגב, מערב לכיש, לכיש, שפלת יהודה, השפלה, ירקון, דן, שרון, שומרון וירושלים.

שבוע ראשון למלחמה: הלם והתארגנות

ביום ראשון, 8.10, פרסם שר החינוך הודעה ולפיה כלל מערכת החינוך תושבת עד ליום רביעי. לאנשי החינוך היה ברור כי לנוכח חומרת האירועים בדרום, הירי הרקטי הנרחב והחשש מפעולות טרור נוספות, הלימודים לא יחודשו בהקדם וכי עליהם להכין את המערכת ללמידה מרחוק, כמו בתקופת הקורונה. ברשויות המקומיות הוקמו חמ"לים, ובמסגרת פעילותם הוקדש זמן רב גם לתחום החינוך. לצד השירות הפסיכולוגי החינוכי (השפ"ח) עסקו החמ"לים הללו בטיפול בנפגעים בקרב התלמידים, אנשי החינוך ובני משפחותיהם. בשל היקף הנפגעים הרב, אנשי חינוך בדרום השתתפו בנוהל "בשורה מרה" – עדכון משפחות על יקיריהן שנפלו.

במהלך היום קיימו מנהלי בתי ספר שיחות עם צוותי החינוך וביקשו מהמחנכים לעמוד בקשר עם התלמידים: "במוצאי שבת וביום ראשון דאגנו שהמחנכים יתקשרו אישית לכל הילדים ויבררו איפה הם ומה מצבם", מספר מאיר בן שימול, מנהל תיכון עתיד בבאר שבע. "כבר באותו ערב פנינו לתלמידים ולהורים בקבוצות וואטסאפ, בהודעות ובשיחות טלפון, והצענו להם לשוחח עם היועצת ועם פסיכולוגית בית הספר. היה חשוב לנו ליצור תחושת מוגנות – שהתלמידים יידעו שיש להם כתובת ומעטפת".

לא פחות מהתלמידים, המנהלים הבינו כי עליהם לתמוך בצוותי החינוך כדי לוודא שלא יקרוסו. "במשך כל השבוע אני והסגנית שלי דיברנו כל יום כמעט עם כל הצוות בטלפון, וקיימנו מפגשי זום בצוותים קטנים כדי לנסות להבין מה נשמע באמת", נזכר שי שטרן, מנהל תיכון אוסטורובסקי ברעננה. "היו אנשים שהתפרקו, והערוצים שפתחנו היו הצלה מבחינתם. היה להם איפה לפרוק".

בינתיים, עשרות אלפי מפונים מיישובי העוטף שנמלטו מבתייהם עם בגדיהם לגופם בלבד הגיעו לבתי מלון ואכסניות בים המלח, באילת ובמאות אתרים נוספים, והחלו להתמודד עם המצב החדש תחת אי־ודאות רבה. מאחר – והיו ביניהם אלפי תלמידים בכל הגילים, הממשלה הטילה על משרד החינוך לגבש פתרון חינוכי לתלמידים שנותרו ללא מסגרת, חלקם מצויים בטרומה קשה. ביום רביעי (11.10) הודיע משרד החינוך על הקמת מינהלת בראשות קרן רז נצר (לשעבר יו"ר המזכירות הפדגוגית), שתרכז עבור משפחות המפונים את הפתרונות הנדרשים להן, תדאג לקשר עם המשרדים הממשלתיים הנוספים ותספק לילדים מענה חינוכי, נפשי והפוגתי למשך שהותן במרכזי הקליטה והחירום. ביום חמישי הצטרפו לשוהים במלונות ובאכסניות השונות תושבי שדרות, לאחר שפנו מבתייהם תחת הפגזות כבדות וחשש מחידרת מחבלים. עד סוף השבוע הוקמה מינהלת החינוך בים המלח בראשות תומר אושרי, והיא החלה בגיבוש המענה החינוכי.

במהלך השבוע הראשון למלחמה הודיע משרד החינוך על חזרה הדרגתית לפעילות ולמידה מרחוק. במסגרת זו, המשרד הנחה את המנהלים לשמור על קשר רציף עם התלמידים ובני משפחותיהם ולהגיש תמיכה רגשית לתלמידים ולצוותים. לקראת סוף השבוע הראשון, בחלק מהיישובים דנו בהחזרת הלימודים באופן פיזי למוסדות החינוך.

זרקור על: כמה תלמידים התפנו מבתייהם?¹

אחד המאפיינים של המשבר היה התרוקנותם של חבלי ארץ מהקהילות שהתגוררו בהן: יישובי עוטף עזה ושדרות, יישובי קו העימות בצפון שפנו בהחלטת ממשלה, לצד תושבים מיישובים נוספים שהתפנו על דעת עצמם.

במציאות הכאוטית שנוצרה, ראוי לציין כי הממשלה ראתה עצמה מחויבת לספק מענה חינוכי ומסגרות חינוכיות לתושבים שעזבו את בתם בשל הלחימה. החלטות ממשלה 950 ו-975 מסדירות פינוי תושבים מיישובי עוטף עזה וקו העימות בצפון, וכך נקבע עבורם: "משרד החינוך יגבש בתיאום עם משרד האוצר תוכנית למתן מענה חינוכי לתלמידים המפונים השונים במרכזי הקליטה, בהתאם לצרכים המשתנים ולמצב בשטח". משך הפינוי שנקבע בזמנו היה עד 29 בפברואר 2024. עם זאת, בהחלטת הממשלה לא ניתנה התייחסות לכך שתושבים רבים התפנו שלא במסגרת החלטת ממשלה.

סה"כ פונו (נכון לסוף דצמבר 2023) 93 יישובים בתשע מועצות אזוריות ושש ערים ומועצות מקומיות (כולל אשקלון, שלא פונתה בהחלטת ממשלה). המועצות והיישובים שפנו מדרום הארץ החל מהיום הראשון של המלחמה הם יישובי מועצה אזורית אשכול, יישובי מועצה אזורית שדות נגב, יישובי מועצה אזורית שער הנגב ויישובי מועצה אזורית חוף אשקלון והעיר שדרות. המועצות והיישובים שפנו מצפון הארץ החל מהיום הראשון של המלחמה הם קריית שמונה, שלומי ויישובי המועצות האזוריות גליל עליון, מעלה יוסף, מבואות חרמון, מרום הגליל ומטה אשר.

פינוי היישובים היה ועודנו אירוע חסר תקדים, הן מבחינת היקפו והן מבחינת הצורך הבהול בגיבוש פתרונות שונים ומגוונים לציבור עצום שעולמו התהפך עליו באחת. על פי נתוני פיקוד העורף עזבו את בתייהם יותר מ-250,000 מתושבי ישראל – כ-164 אלף תושבים קיבלו הנחיה להתפנות מהמדינה ובמימונה, וכ-100 עד 150 אלף תושבים התפנו בלא קבלת הוראת פינוי מהמדינה. התושבים המפונים

¹ מבוסס על נתונים שפורסמו ב- 'שירותי חינוך לתלמידים מפונים', מרכז המידע של הכנסת, 31.12.23

התפנו ל-377 מרכזי קליטה ב-54 רשויות מקומיות, ובהן אילת, מועצה אזורית תמר (ים המלח), ירושלים, תל אביב, טבריה, חיפה, מועצה אזורית מטה יהודה, נתניה ועתלית.

נתונים שנמסרו על ידי משרד החינוך (לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת) מלמדים כי בסך הכל ביישובים שפוננו מתגוררים 48,024 ילדים בגיל חינוך (לידה עד 18 ותלמידים במסגרות חינוך מיוחד עד גיל 21), מתוכם 31,314 ילדים מיישובי הדרום ו-16,670 ילדים מיישובי הצפון. 21,111 מכלל הילדים המפונים (44%) מדווחים כשוהים במלונות ("מרכזי יחד"); 17,119 ילדים (36%) מדווחים כמי שנקלטו בכתובת אחרת מחוץ למלונות, או שיש בידי המשרד מידע על שיבוץ שלהם במסגרת חינוך אחרת (15,237 ילדים עם כתובת בקהילה ו-1,882 ששובצים במסגרת חינוכית בקהילה, ללא כתובת); ו-1,889 ילדים נוספים שוהים בחו"ל. אשר ל-7,905 הילדים הנוותרים, אין במערכת דיווח עדכני על מיקומם (דיווח מסוג זה עשוי להיות בידי גורמים ברמה המקומית, בלי שמשרד החינוך עודכן בכך).

על פי משרד החינוך, בתקופה הנסקרת פעלו 466 מסגרות, מעונות יום וגנים ב-285 "מרכזי יחד" במלונות. 45 בתי ספר זמניים הוקמו מחוץ למלונות עבור תלמידים מפונים באתרים סמוכים שנמצא בהם מבנה מתאים לבית ספר – או באמצעות הצבת מבנים יבילים. על פי נתוני משרד החינוך, בסך הכל לומדים במסגרות אלה 10,334 תלמידים – 2,577 מהם ילדים בגיל הרך, 3,710 ילדים בחינוך הקדם יסודי ו-4,221 ילדים בבתי ספר זמניים (יסודי ועל יסודי). במסגרות הייעודיות לתלמידים מפונים מועסקים כ-1,000 עובדי הוראה, לצד אנשי צוות אחרים ומתנדבים.

השבוע השני: חוזרים ללמוד בזום?

כמה ערים ויישובים, ובהם תל אביב, חולון, הרצליה, ראשון לציון וחיפה הודיעו על חידוש לימודים הדרגתי בזום, שכלל פעילויות של הפגת מתח ושיח רגשי. גם משרד החינוך הנחה את המורים לעמוד בקשר עם כלל התלמידים, ולקיים עמם שיח יומי בן שעה שיעסוק במצבם הרגשי. סערה זוטא התעוררה כאשר המורים הונחו לעשות שימוש בפלטפורמת גוגל מיט, אולם לאחר שהתנגדו – בטענה שלא עברו הדרכה על המערכת – המשרד חזר בו ופלטפורמת הזום הותרה לשימוש.

עם חידוש הלימודים התברר עד כמה התרוקן חדר המורים: יותר מ-3,000 מורים ומורות גויסו למילואים, ועמם 184 מנהלי בתי ספר. נראה כי הדבר בלט במיוחד בבתי הספר בחינוך הממלכתי דתי (חמ"ד) ובפריפריה. נוסף על כך, מורים ומורות שבני הזוג שלהם גויסו או שיש להם ילדים קטנים בבית ללא מסגרת הודיעו שיתקשו ללמד מרחוק.

התברר גם כי אנשי חינוך רבים, ובהם סייעות, מורים, אנשי הדרכה ומנהלי תוכניות במשרד החינוך, סבלו ממצוקה נפשית ורגשית. חלק מאנשי הצוות החינוכי אף התקשו לצאת מהבית ולתפקד באופן יומיומי, וכתוצאה מכך הם נגרעו ממצבת כוח האדם לפרק זמן ארוך עד שהצליחו לחזור. מנהלי בתי הספר שהבינו את פוטנציאל הנזק הטמון בכך הקצו משאבים לתמיכה נפשית בצוות החינוכי של בית הספר והזמינו לשיבות הצוות פסיכולוגים ונציגי שפ"ח, במטרה לתגבר את יועצות בית הספר: "בשבוע הראשון והשני היו מעט שיעורים. פרסמנו טיוטה של המערכת לצוות, והאמירה שלנו הייתה ברורה: מי שמרגיש שהוא לא יכול לתפקד או להעביר שיעור – שפשוט יאמר זאת, בלי שיצטרך להסביר – ואנחנו נמצא לזה פתרון", מספר מנהל בית ספר הרטוב איתמר בנית. "היה ברור לנו שאם לא נטפל בצוות, לא יהיה מי שיטפל בתלמידים. היועצות עשו מיפוי בקרב אנשי הצוות החינוכי, וכל מי שחששנו שיש לו קושי קיבל פנייה מהיועצת, טיפול פסיכולוגי ומענה ראשוני. ברוב המקרים זה הספיק".

במלונות ואכסניות המפונים (שכוננו בשפת המשרד "מתקנים"), הוצב נציג משרד החינוך, והחלו מאמצים ליצור מסגרות חינוך ראשוניות. הקיבוצים, שהגיעו כקהילות מאורגנות, הקימו לעצמם מרכזי חוסן וסיוע רגשי ונפשי, כיתות לימוד מאולתרות ומחסני ציוד – בלובי, במחסנים ובאוהלים. בקהילות אחרות ובקרב מפונים שהיו מאורגנים פחות, בעיקר תושבי הערים, פעלו עמותות של מתנדבים כדי לגבש מענים רב־גיליים לילדים, ואלתרו מרחבי למידה. המתנדבים סייעו גם בכל הקשור לצרכים הבסיסיים והיומיומיים של המפונים הללו. הם הביאו עמם בגדים להחלפה, צעצועים וציוד היגיינה וסייעו בכביסה ובאספקת מזון.

רבים מהמתנדבים היו בני נוער שבתי הספר שלהם נסגרו, והם בחרו מיוזמתם לעזור ולסייע, ובכך הפגינו אחריות אזרחית מרגשת. הם ויתרו המתנדבים הציפו את הלובי של המלונות והציעו עזרה בהסחת דעת לילדים הצעירים, הפוגה של משחקים והופעות.

בתחילת בשבוע השני למלחמה (16.10) הודיע משרד החינוך כי ניתן לחזור ללמידה פיזית במוסדות באזורים שהוגדרו צהובים, כלומר אזורים שרמת הסיכון בהם הוגדרה בינונית – ורק אם קיים בבית הספר מרחב מוגן תקני שבו יש מקום לכל תלמידי בית הספר, וש אפשר להגיע אליו בזמן. המשמעות הייתה שרק חלק מהתלמידים בחלק מבתי הספר באזורים הצהובים (גולן צפון, יישובי המועצות האזוריות אזורית גולן וקצרין, יהודה, שומרון, ירקון, השפלה, דן, שפלת יהודה, ירושלים) יכלו לחזור ללמוד בכיתות (ראו הרחבה על הסוגיה בזרקור על: פערי המיגון בבתי הספר). כמו כן, מנהלי בתי ספר רבים באזורים הצהובים, בגיבוי ראשי הרשויות, העדיפו להמתין בשלב זה ולא להחזיר את התלמידים כלל (גם לא באופן מדורג).

ביישובים שסווגו בצבע כתום אי אפשר היה לקיים לימודים, למעט במקרה שבו הרשות הוחרגה (כפי שקרה בתל אביב) – וגם אז רק בבתי ספר בעלי מרחבים מוגנים מספקים. ביישובים שסווגו ירוקים, ובהם אילת, ויישובי הערבה, דרום הנגב, ים המלח והבקעה, אפשר היה לקיים לימודים, ללא קשר לרמת המיגון. לעומת זאת, באשקלון נאסרה כל פעילות חינוכית. על פי הערכת משרד החינוך, באזורים הצהובים נפתחו בשבוע זה ללמידה פיזית 42 אחוז ממוסדות החינוך ב-181 רשויות.

בינתיים, זרם מפונים חדש הגיע: ביישובי קו העימות הצפוני, התושבים החלו מתפנים באופן עצמאי ובלי לחכות להחלטת ממשלה (שבסופו של דבר אכן התקבלה כעבור כמה ימים). עשרות אלפי תושבים עזבו את בתם בחיפזון, ותלמידים ומורים רבים השאירו מאחור את תיקי בית הספר – אם משום שחשבו לתומם שיישובו לביתם לאחר ימים בודדים ואם מפני שבאופן טבעי, מחשבות על המשכיות הלמידה נדחקות לתחתית פירמידת הצרכים.

בבתי ספר רבים ביישובים שלא פונו החלה מתקבעת שגרת זום. תחילה, השיעורים התמקדו בעיקר בשיחות על המתרחש ונעשו באווירה של תמיכה והכלה. כך למשל, לא הייתה הקפדה על כך שהתלמידים יפתחו את המצלמות של המחשב, לא נערכו מבחנים, וכאשר המורים זיהו קושי אצל תלמיד מסוים, הם יצרו עמו קשר באופן פרטי וביררו מה מצבו. גם כאשר נעשה ניסיון לעסוק בתוכנית הלימודים השגרתית, השיעור בדרך כלל החל באורור רגשות, ופעמים רבות הוא גם נעצר שם. "התלמידים לא היו מרוכזים, ואי אפשר היה לדרוש מהם לחזור לשגרה מהירה", סיפר מנהל בית ספר אוסטרובסקי שי שטרן. "גם ללמוד בזום שמונה שעות רצוף זה בלתי אפשרי במצב כזה, ולכן צמצמנו את השעות הפרונטליות. היה לי ברור שיהיו התאמות בחומרי הלימוד ובבגרויות".

מערכת החינוך בישראל מבוססת על למידה פיזית בכיתות. ב 16 באוקטובר (השבוע השני למלחמה) הודיע משרד החינוך כי אפשר לקיים לימודים במתכונת של למידה משולבת מרחוק ולמידה פיזית. מנהלי המוסדות קיבלו אוטונומיה מוחלטת באשר להחלטה אם ובאיזה היקף הם מאפשרים למידה פיזית בבית ספרם, בכפוף ליכולת המיגון במוסד. גם במקרים שבהם סווג היישוב בדרגת סיכון שמאפשרת למידה פיזית, רוב המנהלים לא מיהרו להחזיר את התלמידים לבתי הספר, בהכירם את מצב המיגון במוסד. המנהלים חששו מפני הקושי לאסוף את התלמידים בזמן הפסקה או בעת ההגעה והפיזור ולהכניסם למיגון במהירות המספקת. מאחר והרשות המקומית רשאית לנקוט מדיניות מחמירה יותר מזו שנקבעה על ידי פיקוד העורף, הם זכו לגיבוי מצד ראשי הרשויות. "הטראומה שתיווצר אם חס וחלילה תהיה פגיעה בתלמידים בחצר בית הספר תהיה כה קשה, שזה לא שווה את הסיכון", אמר מנהל בית ספר במרכז הארץ. עם זאת, היו מנהלי בתי ספר שכל כך התמהמהו בהחזרת הלמידה הפיזית, עד שנדרש דרבון מצד הרשות המקומית.

כאשר בתי הספר חזרו ללמידה פיזית, הם עשו זאת באופן מדורג לנוכח פערי המיגון. על פי סיכום שהכין מרכז המחקר והמידע של הכנסת, פערי המיגון במ"ר בקרב 4,800 בתי ספר שנכללו במסד הנתונים שמסר משרד החינוך (מתוך 5,500 בתי ספר במערכת סך הכל) עמד על כ-26% (שטח המיגון החסר מתוך שטח המיגון הנדרש בבתי הספר שנכללו במסד הנתונים). המשמעות בפועל היא כי ל-472,000 תלמידים במוסדות אלה אין מיגון מספק.

נתון זה התבסס על תקני פיקוד העורף, שמגדירים מפרט למיגון מוסדות חינוך. כך למשל, תקן השטח במרחב המוגן התקני בכיתות א-י הוא 0.5 מ"ר לכל תלמיד, או 15 מ"ר לכיתה בת 30 תלמידים. ביחס לכיתות י"א-י"ב התקן הוא 7.5 מ"ר נטו לכיתת לימוד, כלומר מחצית מהשטח המוקצה לתלמידים הצעירים יותר (ההנחה היא שכיתות אלו יוקצו למשימות במפעלים חיוניים וברשות המקומית, ולכן חלק מהתלמידים לא יגיעו). יודגש כי שטח המיגון האישי לתלמיד במוסדות חינוך נמוך בהרבה מהתקן שנקבע לגבי מקלט ציבורי – 1.5 מ"ר לאדם, וגרוע מכך, התקן נקבע לפי מספר התלמידים בלבד, ללא שקלול של אנשי הצוות החינוכי.

לאור סתירות וקשיים רבים ביישום התקן מול המציאות, שלח פיקוד העורף ב-20 באוקטובר מסמך המפרט את המפתח למרחב המיגון לצורך שהייה קצרה ומציין כי הוא 0.5 מ"ר לילד. ב 24 באוקטובר נשלח מכתב הבהרה בנושא, ובו צוין כי השימוש במרחב המוגן או במקלט במוסד חינוך במהלך מלחמת חרבות ברזל נועד להתגוננות קצרה של 10 דקות מרגע הישמע ההתראה, ולכן אפשר להשתמש במרחבים האלה גם בצפיפות גבוהה יותר מאשר 0.5 מ"ר לאדם, ובלבד שמצליחים לסגור את דלת המרחב המוגן או המקלט שמשמעותו הגדלת קיבולת המרחב המוגן.

למרות ההקלות, המנהלים והמורים חשו כי התקן אינו מאפשר להם להחזיר מספר רב של תלמידים ללמידה מוגנת ובטוחה דיה. ראשית, הם חששו מתרחישי שבו יהיה עליהם לשהות בצפיפות רבה מאוד במשך יותר מאשר 10 דקות בלבד, כפי שתושבי העוטף נאלצו לשהות בממ"דים במשך עשרות שעות. שנית, הם ידעו שזמן ההגעה לממ"ד מהכיתות בקומות הגבוהות, למשל, או מחצר בית הספר, יחרוג מהזמן הנדרש בהנחיות. הפתרון שנבחר היה למידה מדורגת באמצעות חלוקת הימים, חלוקה למשמרות למידה או מעבר למתקנים אחרים בעיר.

² מבוסס על נתונים שפורסמו ב- מרכז המחקר והמידע של הכנסת. (30 בנובמבר 2023). "פערי מיגון במוסדות

חינוך ברקע מלחמת 'חרבות ברזל'."

ביישובים רבים יישמו את עקרון השוויון בחזרה הפיזית לבית הספר. הדבר נעשה באמצעות איזון בין בתי ספר שמספר המקלטים או הממ"דים שיש ברשותם אפשר להם לקלוט את כל התלמידים, לבין בתי ספר או גנים שאין ברשותם מספיק מרחבים מוגנים לכל התלמידים שלהם: בתי הספר והגנים מהסוג הראשון הקצו כיתות וקלטו שכבות מבתי הספר ומהגנים מהסוג השני, על חשבון ימי למידה פיזיים של תלמידי בית הספר המארח. במקרים מסוימים נשלחו התלמידים להתנדבות, ובכך התפנו כיתות נוספות.

בנובמבר אפשר פיקוד העורף להחזיר את התלמידים גם בבתי ספר שאין בהם ממ"דים, על פי התקן "הכי מוגן שיש" (כלומר, באמצעות הרחבת ההגדרה של מרחב מוגן והחלטה על האזורים הבטוחים/מוגנים ביותר במוסד). הדבר אפשר להרחיב את הקיבולת של בית הספר. מהנדסים של פיקוד העורף סייעו למנהלי בתי הספר (שרצו בכך) לאשר שטחים נוספים בהם אפשר לשהות בעת אזעקה כגון חללים מתחת למדרגות, חדרים פנימיים ולצד קירות בטון ואף השתמשו בשקי חול כדי למגן אזורים נוספים. בחלק מהמקרים הם התבקשו לחבר חוות דעת כתובה לצורכי תיעוד וקבלת אישור מוועד ההורים היישובי.

השבוע השלישי: שגרה דרוכה

בשבוע השלישי למלחמה הודיע משרד החינוך כי החל בחלוקת אלפי מחשבים ניידים לתלמידים המפונים. כמו כן, המשרד הרחיב את פעילות בית הספר הווירטואלי, התאים אותו למצב החירום והודיע כי חלק מהפתרונות שהוא מגבש יתמקדו בטובת התלמידים המפונים. באילת הוקמה מינהלת חדשה בראשות גילה נגר, לשעבר המשנה למנכ"ל משרד החינוך, במטרה להסדיר את הפתרונות החינוכיים הנדרשים עבור התלמידים שהתפנו מבתיהם והגיעו לעיר.

עבור התלמידים המפונים ברחבי הארץ, התמהיל החינוכי שהתגבש בהדרגה היה מבלבל. חלקם הוזמנו למרכזי למידה במלונות שפעלו בבוקר או רק אחר הצהריים; הם התבקשו לעתים להתחבר ללמידה בזום מטעם בית הספר המקורי – פעילות שהפגישה את המורים והתלמידים בבית הספר, שהיו פזורים ברחבי הארץ; אחרים זכו לביקורים של מורים מתנדבים (ולעתים המורים שלהם ממש) עד לפתח המלון. אבל למרות הניסיון לגבש מענים שונים ומגוונים, הנוכחות שהפגינו התלמידים בלימודים – מכל סוג שהוא – הייתה נמוכה.

בריכוזי המפונים התרבו דיווחים על בני הנוער שהופכים יום ללילה ולילה ליום ומסתובבים חסרי מעש. אחרים החלו נודדים בין ריכוזי המפונים כדי לפגוש חברים. כדי לצמצם את התופעות הללו, בחלק מריכוזי המפונים הוקמו מרכזי פעילות שהציעו חינוך אפורמלי, בעיקר בשעות הקטנות של הלילה. משפחות רבות סיפרו כי הסמכות ההורית שלהם נפגעה, וכי הם לא מצליחים להכניס את בני הנוער למסלול כלשהו המוצע במתקן.

ניכר כי אנשי החינוך, שחלקם התקשו לתפקד בתחילת המלחמה, החלו חוזרים לעצמם. הם שבו ללמד, לקחו על עצמם תפקידים שונים, התנדבו וסייעו למפונים. בכל רחבי ישראל תלמידים החלו חוזרים לשגרה מהוססת. בתל אביב הלמידה הפיזית התרחבה, וברמת גן, גבעתיים, רעננה וכפר סבא החלה חזרה (מדורגת כמובן) ללמידה פיזית. בבאר שבע ובנתיבות, לעומת זאת, עדיין למדו מרחוק. על פי נתוני משרד החינוך, בשבוע זה **67% ממוסדות החינוך ב-205 רשויות מקומיות** חזרו ללמד באופן פיזי, בהתאם ליכולת המיגון. משרד החינוך לא כפה על ההורים לשלוח את ילדיהם ללימודים פיזיים, אבל הוא הנחה את המורים להקפיד על רישום של שיעור הנוכחות (אם כי משרד החינוך לא פרסם את הנתונים ברבים).

בתי ספר שלחו את בני הנוער להתנדב בחקלאות. צוותי החינוך ראו בכך הזדמנות להקניית חינוך ערכי (וגם הזדמנות להביא לבית הספר שכבת תלמידים נוספת בהתאם למקום שהתפנה במרחב המוגן). משרד החינוך אישר להוציא את התלמידים לשטח, בכפוף להנחיות מיגון ובטיחות: כאשר מדובר בשטחים באזור ירוק או הסמוכים למיגון מתאים. **נכון לדצמבר**, על פי נתוני משרד החינוך בפעילות התנדבותית זו לקחו **חלק כ- 70,000 בני נוער**.

בסוף אוקטובר משרד החינוך פרסם את מועדי בחינות הבגרות החדשים, שמבשרים על דחייה למרץ של מועד החורף ובהתאם דחייה של מועד הקיץ לסוף חודש מאי. עיקר השינוי הוא שהנבחנים בכל הארץ יקבלו תוספת זמן של 15 אחוזים, והחומר יקוצץ ב 20-30 אחוזים. לתלמידים שלימודיהם נפגעו מהמלחמה יינתנו הקלות נוספת: כך למשל, תלמידי יישובים שבהם התקיימה לחימה פעילה ואזורים מפונים בצפון לאורך זמן ייבחנו בעיקר בבחינות פנימיות. המשרד גם אישר הכרה במסגרת ההערכה החלופית (בהתאם לתחומי הדעת) בשעות התנדבות במלחמה - ואלו כמובן נמצאות בשפע.

בשבוע הרביעי למלחמה ב- **75% מבתי הספר התקיימה למידה פיזית** (בפילוח ע"פ מחוזות: אזור ירושלים: 98%, אזור הצפון: 93%, אזור המרכז: 84%, אזור תל אביב: 77%, אזור חיפה: 65%, אזור הדרום: 36%). מעגל היישובים שהוגדרו בצבע צהוב ויכלו לשוב ללמידה פיזית התרחב וכלל ערים כמו באר שבע ונתיבות, שהיו קרובים יחסית לאיום מרצועת עזה. יותר מנהלים בערים אלו חשו בטוחים להחזיר את הלמידה הפיזית לבתי הספר בעודם מסתמכים על תקן "הכי מוגן שיש" המאפשר שימוש באזורים ממוגנים שאינם ממ"ד. מאחר ובתי הספר הסמוכים לאזורי הלחימה שימשו את הצבא, נדרשה עבודת ניקיון והכשרה לפני בוא התלמידים. היו גם כמה רגעים חגיגיים עד כה: זוג חיילים התחתן בבית הספר בנהריה וצוות בית הספר טרח על הסיוע להכנת החגיגות. במקום אחר, בדרום, תלמידי מגמת ספרות התגלחו על ראשיהם של החיילים בשטח כינוס סמוך.

ברחבי הארץ החלו נחנכים בזה אחר זה בתי ספר שהוקמו עבור המפונים. קצב ההקמה שלהם שבר שיאים ביחס למקובל בישראל (פרק זמן של חמש שנים במוצא). בחלק מהמקרים, למשל באילת, בים המלח ובחוף הכרמל, הם הוקמו יש מאין, באמצעות הכשרת שטח מזרזת והצבת מבנים יבילים (ראו הרחבה בפרק ב)1 ואילו במקומות אחרים, למשל בתל אביב ובירושלים, הוקמו בתי הספר על בסיס מבנים קיימים. כך נעשה, בין היתר, בבניין הספרייה הלאומית בירושלים, בבניין יד ושם בירושלים, באוניברסיטת תל אביב, בבניין מט"ח ובסינמה סיטי (ראו הרחבה בפרק ג). התאמת המבנים נעשתה בסיוע העיריות ורשתות החינוך הגדולות (במקרים שבהם בית הספר שפונה השתייך לאחת הרשתות) ובתמיכת ארגוני מתנדבים. במקרים מסוימים, הרשויות המקומיות העדיפו להצניע את זהות ארגוני המתנדבים, היות שהם היו מזוהים עם צד פוליטי מסוים.

הצוות החינוכי בבתי הספר התבסס על תמהיל מגוון: היו בו אנשי חינוך שהתגייסו למשימה, חלקם חזרו מהפנסיה או הגיעו מהאקדמיה, לצד מורים מהיישוב המפונה. במהלך חודש נובמבר מונה השר לשעבר שי פירון לתפקיד פרויקטור לשיקום ופיתוח בתי הספר העל יסודיים ביישובי עוטף עזה. באותו המעמד הכריז שר החינוך על עיקרי התוכנית הלאומית לשיקום ובנייה מחדש של מערכת החינוך לכ- 30,000 תושבי שדרות ויישובי עוטף עזה. במסגרת התקציב הוכרז כי 600 מיליון שקל יופנו לצורך גיבוש תוכנית פדגוגית מותאמת.

בסוף החודש השני של המלחמה יצאה לדרך עסקת השבויים, והיא לוותה בהפסקת אש. המתח הביטחוני דעך מעט, והדבר אפשר עליית מדרגה נוספת בחזרה ללימודים הפיזיים. עד סוף החודש, **ב-98% מהיישובים בארץ** כבר התקיימה פעילות חינוכית פיזית. היקף הלימודים לא היה מלא: בבתי ספר רבים צמצמו את שעות הלימוד המקצועיות כדי להתמודד עם המחסור במורים, והרכיבו מערכת חדשה מדי שבוע בהתאם לכוח האדם הזמין. במקרים שבהם חסרו אנשי צוות, בתי הספר שרצו בכך זכו לתגבור למידה בזום או בפלטפורמות דיגיטליות אחרות, שהועברה על ידי מורים מוסמכים (ראו הרחבה בפרק ד'). עם זאת, הנוכחות של התלמידים הייתה חסרה, יותר בכיתות המב"ר וה"אומץ"

ופחות בכיתות המצוינות. הראש של התלמידים לא ממש היה פנוי ללמידה, ויש כאלו שהעדיפו בכלל להתנדב בעת הזו. תוכניות שונות של מצוינות, ספורט, מוזיקה ואחרות חזרו לשגרה ברוב המקומות.

בשבוע התשיעי הסתיימה הפסקת האש והוחמרו ההנחיות, ובבתי ספר רבים הגבירו את הערנות וצמצמו נוכחות. למרות זאת, היקף הלימודים הגיע אז לשיא יחסי מאז פרוץ המלחמה, והתלמידים כמעט התחננו לעסוק בחשבון דיפרנציאלי של פונקציה מעריכית, רק לא לדבר שוב על רגשות. גם בבתי הספר של המפונים הופתעו שלגלות שפעמים רבות, דווקא הברויות במתמטיקה ואנגלית הן אלו שגרמו לתלמידים (ולמורים) להגיע מדי בוקר ללימודים בתנאים לא תנאים. לא כולם: שיעור הנשירה הגלוי בקרב המפונים נכון לשבוע זה עומד על עשרות אחוזים. רכזי המקצועות בבתי ספר ברחבי הארץ כבר החלו לתכנן כיצד להדביק פערים בחומר בחודשים הבאים והגישו בקשת תקציב לימי למידה מרוכזים. חופשת החנוכה כבר נראתה באופק ואחריה – המבול. דבר אחד כנראה ברור: זה לא סוף פרק הלמידה בתקופת מלחמה, אולי רק סוף ההתחלה.

פרק ב: למידה במרכזי המפונים

"הלכנו עם תג של משרד החינוך במלון נוגה כאשר ילדה בכיתה י"ב מכפר מימון פנתה אלינו: 'למה אף אחד

לא רואה אותנו? אתם לא מבינים שיש לנו בגרות אוֹטוֹטוֹ? זה הדליק לי נורה אדומה'."

קרן טורקל, אחראית מרחבי למידה, ים המלח

חלק מהותי מסיפור החינוך במלחמה הוא הדרמה של הקהילות המפונות – עשרות אלפי התלמידים והמורים שנעקרו מבתי הספר, מהתלמידים, מהחברים, מחדר המורים, מהשגרה, מהתוכניות. בחלק זה נתאר את המודלים השונים של קליטת המפונים. מפאת קוצר היריעה, סקרנו כמה מוקדים. חלק מהותי מהמפונים שהה בים המלח, ולהלן נתאר חלק מסוגי המענים השונים שניתנו בו. את הסיפור של הערים הקולטות בחרנו להציג מנקודת מבטן של שתי הערים הגדולות של ישראל, השונות בתכלית זו מזו מבחינה תרבותית וכלכלית: תל אביב וירושלים. זווית מבט נוספת של הסיפור תוצג כאן בעזרת שלושה תיכונים ברשויות קטנות יותר שקלטו מפונים: תיכון הרטוב במועצת מטה יהודה, התיכון החברתי במצפה רמון ובית הספר התיכון האזורי רמת נגב.

ים המלח (מועצה מקומית תמר)

אל מלונות ים המלח התפנו בימים הראשונים של המלחמה כ-8,500 תושבים מיישובי עוטף עזה. עם המפונים נמנו כ-2,000 תלמידים מגיל גן עד י"ב, מתוכם 700 תלמידים בחינוך העל יסודי. אוכלוסיית המפונים, אשר פוזרה ב-17 מלונות ואכסניות, לא הייתה הומוגנית: היו בה שמונה קהילות שונות באופיין, שהורכבו מתושבי שתי ערים – אופקים ושדרות – ושישה קיבוצים ומושבים: בארי, חולית, כיסופים, מגן, יבול (השייכים למועצה מקומית אשכול), קיבוץ סעד וכפר מימון (השייכים למועצת שער הנגב). כל אחת מהקהילות איבדה רבים מיקיריה וספגה פגיעות קשות בנפש. הקהילות הקטנות התמקמו באותו מתחם, ואילו הקהילות הגדולות יותר התפזרו בין כמה בתי מלון.

האוכלוסייה במועצה אזורית תמר, כ-2,500 איש בימים שבשגרה, גדלה בן לילה ביותר מפי 4. כעת, בלי התראה מוקדמת, היא נדרשה לספק מענים לצרכים חינוכיים בסדרי גודל של עיר. עובדי המועצה התגייסו אמנם למשימה ונחלצו לסייע למפונים, אך היה ברור כי אין ביכולתם לעשות זאת ללא תגבור.

תוך זמן קצר הגיע לאזור המלונות בים המלח רם זהבי, מנהל מחוז דרום במשרד החינוך, ועמו אנשי משרד החינוך. לאחר הערכה ראשונית, הם החליטו על הקמת מינהלת חירום במקום. זהבי פנה למנהל תחום נעורים ג'וינט אשלים תומר אושרי, והוא הסכים לקבל על עצמו את ניהול המינהלת והגיע מיד לאזור ים המלח.

צוות ההובלה אשר הקים אושרי עם הגעתו עבר בין כל המלונות והאכסניות (ה"מתקנים"), ובתוך הכאוס ששרר בלובי איתר את האחראי בתחום החינוך מטעם הקיבוץ או הרשות המקומית. אנשי הצוות הציגו את עצמם כנציגים הרשמיים של משרד החינוך ואספו נתונים מפורטים ככל האפשר על התלמידים בקהילה. הפגישות הוקדשו גם להיכרות בין אנשי

הצוות לבין המפונים, ובמסגרתן הודגשה החשיבות של ההתארגנות החינוכית והוגדרו מטרותיה: **הגברת החוסן האישי והקהילתי, מתן מענה להורים ויצירת מסגרת עבור התלמידים.**

אושרי פנה בדחיפות למנהלי בתי הספר בהווה ובעבר שהוא מכיר באופן אישי והזמין אותם להתנדב להקמת מסגרות חינוך. כמו כן, הוא נעזר בארגונים הפועלים בתחום החינוך כדוגמת אבני ראשה כדי לגייס מנהלים מנוסים. הצימוד של מנהל בית ספר מתנדב לקהילה נעשה על בסיס היכרות מוקדמת עם אופי הקהילה (כגון חינוך קיבוצי). עד יום שישי (13 באוקטובר) הושלם גיוס מנהלי הקהילות. כל מנהל במקום (המכונה כאמור 'מתקן') אחראי לניהול התהליך החינוכי לכלל התלמידים במקום.

ביום ראשון (שבוע ויום לאחר פרוץ המלחמה) המנהלים החלו לעבוד מול כל קהילה על הגדרת מטרות החינוך, גייסו מורים על בסיס הצוות החינוכי הזמין במתקן, (בדרך כלל בני הקיבוץ או מועסקים במסגרת החינוכית הקיבוצית ללא קשר לבתי הספר בהם לימדו קודם). אל המנהלים שמונו זה מכבר צומדו (כמעין עוזרים או סגנים) מדריכים מחוזיים וארציים, שם קוד לאנשי חינוך מנוסים ("מורי מורים" ביום יום) אשר הופנו על ידי משרד החינוך. לסיוע הצטרפו מורות חיילות, סטודנטים ומתנדבים, שהגיעו הן באופן עצמאי והן דרך משרד החינוך.

הקמת מרחבי הלמידה

בשבוע השני (החל מ-14 באוקטובר) כבר פעלו שמונה בתי ספר מאולתרים למפונים בתוך המלונות, אחד עבור כל קהילה. אלה היו העקרונות המנחים בפתיחת מרכזי הלימוד:

1. פתיחה הדרגתית, מהגיל הרך עד תיכון.
2. התקדמות מותאמת ליכולתן של הקהילות ולצרכים הייחודיים להן – כל קהילה על פי הקצב והפתרונות המתאימים לה.

הקיבוצים, בהיותם קהילות מגובשות, הקימו מסגרות חינוך עצמיות מתפקדות בתוך המלון, עם שיעורי אמנות, אנגלית, שפה ומתמטיקה. סדר היום כלל בדרך כלל שעה של למידה ושלוש שעות חוויה והפגה – בסיועם של מתנדבים רבים. לנוכח הטראומה והקשיים הנלווים, ההשתתפות בלמידה לא הייתה חובה.

קרן טורקל, אשר בימים שבשגרה משמשת מדריכה במשרד החינוך מטעם האגף למחוננים ומצטיינים ואחראית על תוכניות בעל יסודי בכיתות ט'-י"ב במחוז דרום, התבקשה לסייע במינהלת החדשה שהוקמה. היא מספרת כי בהתחלה לא היה מענה טוב לתלמידים הגדולים יותר. "בקהילות החלו לרקום מסגרות, אבל הן היו אפקטיביות בעיקר לקטנים יותר. איפה החטיבה העליונה? איפה חטיבת הביניים? באחת הפעמים הסתובבנו במלון נוגה עם תג של משרד החינוך, וילדה בי"ב מכפר מימון ניגשה אלינו ושאלה אם אנחנו ממשרד החינוך. היא אמרה: 'אף אחד לא רואה אותנו! אתם לא

מבינים שיש לנו בגרות אוֹטוֹמָטוֹ? זה הדליק לי נורה אדומה. שאלתי את תומר מה התוכנית, והוא אמר, 'את מזהה צורך? צאי לדרך'."

בשלב זה החליטו במינהלת להקים חמישה מרחבי למידה, ולהציע בהם מעין שיעורים פרטיים לתלמידי כיתות ט'-ב, כולל הכנה לקראת הבגרות לתלמידים המעוניינים בכך. המרכזים אוישו על ידי מרצים וסטודנטים מהאקדמיה, בעלי תפקידים מאגף המצוינות ומורים פרטיים מקצועיים. הנהלת המלונות מצדה סיפקה מרחבים שקטים: "עברתי בחדרי האוכל ובלובי, וכל ילד שפגשתי שאלתי מה הוא עושה, איפה הוא לומד ואם יש לו בגריות מתוכננות. הצעתי לילדים האלה להגיע למרחב הקרוב. כמו כן, הוצאתי פלייר שמציג את שיעורי התגבור שאנחנו מציעים במתמטיקה, אנגלית ולשון, עם פרטי ההתקשרות – והילדים התחילו להתקשר", נזכרת טורקל.

העדיפות בתחומי הלימוד ניתנה למקצועות הליבה. טורקל מסבירה כי בפגישה הראשונה עם התלמידים הם השתתפו בראיון אישי ובו נשאלו מה ירצו ללמוד, במה הם מתקשים, ובאילו שאלונים ניגשו לבגרות. המורים התרשמו מהרמה של התלמידים ובנו להם תוכנית עבודה. "במלון לוט הייתה קבוצה של 12 ילדים מקריית שמונה שלא רצו להצטרף לקבוצה של שדרות. דיברנו איתם באופן אישי, וגם עם ההורים, כדי שהילדים יבינו שכולם מעוניינים בזה. שאלנו כל תלמיד לאן הוא רוצה להגיע ומה חשוב לו. יש כאלו שרצו ללמוד בזוגות, כי הם חיפשו גם את החברתי וגם את היחס האישי".

תלמידים שניגשו לבגרות התבקשו לציין באילו שאלונים הם כבר נבחנו ובאילו הם צריכים להיבחן, וכאשר הם לא ידעו את התשובה, המורה הפרטי יצר קשר עם המורה מבית הספר שפונה: "בים המלח התנדבו מורים מדהימים. היה מורה מבזיר שהיה מומחה בלהכין תלמידים לבגרות ב-4 ו-5 יחידות, אז מיקדתי אותו רק בזה. אחת המורות התמקדה בהכנת תלמידים ל-3 יחידות במתמטיקה. מורה אחרת לאנגלית מכפר סבא הייתה שם דבר – מומחית בחלק של השיח, בהכנה לבחינה בדיבור – והיא הכינה תלמידים ל-5 יחידות, בזמן שאחת אחרת הכינה את התלמידים לשאלונים. למורים הללו הייתה מוטיבציה מטורפת, והתלמידים התקדמו מאוד. הם גם התעקשו לגשת לבגרות חורף", מספרת טורקל.

בהמשך, בעזרת מדריכה מהאגף למחוננים במחוז דרום נפתחה גם קבוצת מחוננים, והגיעו אליה מספר תלמידים מאותרים מכל המתקנים בים המלח ל"יום שליפה". כאשר התחוור כי שעות הבוקר אינן מתאימות ללמידה, שכן בני הנוער הלכו לישון מאוחר ולא התעוררו מוקדם, מרחבי הלמידה החלו לפעול בשעת הצהריים ופעלו רצוף עד שמונה בערב: "חופש הפעולה היה הסיפור. סמכו עלי, ויכולתי ליצור פתרונות בהתאם לנדרש בשטח" היא מסכמת.

לצד הכיתות המאולתרות הוצע לילדים בים המלח מענה בלתי פורמלי שכלל פעילויות פנאי ואורגן על ידי מתנדבים. הדבר הקל מעט על בני הנוער, לאחר שעד אז הם הסתובבו חסרי מעש ומשועממים – ובים המלח חוסר המעש גדול במיוחד בהיעדר מרכזי בילוי ופנאי.

בשבוע השלישי למלחמה הובן כי הלמידה בבתי הספר בתוך המלונות אינה אפקטיבית, בעיקר משום שהיא טומנת בחובה קשיים הנובעים מעירוב של משפחה, קהילה ובית ספר באותו המרחב. היות שהרשות המקומית תמר לא יכלה לקלוט את כלל התלמידים שהגיעו לים המלח בבתי הספר שלה (כדי לסבר את האוזן, במערכת החינוך העל יסודית בתמר למדו לפני המלחמה 80 תלמידים בלבד), הוחלט על הקמת בתי ספר מחוץ למלונות: "ילד מה הוא צריך? תיק בית ספר על הכתף ולצאת החוצה מהבית ללמוד", מזקק זאת מנהל המינהלת בים המלח מטעם משרד החינוך, תומר אושרי.

תוך שבועיים, הרף עין במונחים של משרד החינוך, הוכשר שטח במקום המכונה "הסולאריום", לא הרחק מחוף הרחצה. אל המקום, שהוקם בסיוע המשרד וארגוני מתנדבים (ביניהם החמ"ל האזרחי), הובאו מבנים יבילים, מדשאות ומתקני חצר, ריהוט, מחשבים וציוד. ב-8 בנובמבר נחנך המתחם החינוכי עבור תלמידי העוטף, ובו עשרה בתי ספר – שלושה מתוכם על יסודיים. במקביל, הוקמו שני בתי ספר לתלמידי שדרות, בית ספר יסודי במלון רויאל ובית ספר על יסודי במלון לאונרדו אין – שניהם על בסיס מתקנים מאולתרים בשטח המלונות. מתחמים חינוכיים נוספים הוקמו בבית ספר שדה עין גדי ובמקומות נוספים.

בתי הספר התמקדו בלימודי הליבה, אולם נעשה מאמץ לספק לתלמידים אפשרויות למידה במגמות השונות. על פי רוב, הדבר נעשה באמצעות שיעורים פרטניים שניתנו על ידי מורים שהתנדבו לסייע, או בלמידה מרחוק שהעבירו מורי המגמות בבתי הספר המקוריים. לכך הצטרף בתקופה זו מרכז חדש למחוננים שהחל לפעול במתחם והציע תוכניות מצוינות ותגבור לכ-20 תלמידים.

מרחבי הלמידה המשיכו לפעול לאחר הקמת בתי ספר החדשים. לאחר שבתחילה התלמידים המשיכו להגיע אליהם ונמנעו מהתייצבות בבתי הספר, הוחלט שחלק מהמרחבים יחלו לפעול רק לאחר שעות בית הספר, וההשתתפות בשיעורים אצלם תותנה בהתייצבות בבית הספר בבוקר. במקרה של שדרות, מרכז הלמידה שולב בתוך בית הספר.

לקראת סוף נובמבר הוקם מינהל חינוך ים המלח, והאחריות על החינוך באזור עברה באופן ישיר למשרד החינוך. ברמה הארגונית הוסדרה פעילות בתי הספר: הם קיבלו סמל מוסד, שיעורי ההעסקה של המורים עברו בקרה וארגון מחדש ועוד.

בד בבד, מוסדו המענים הבלתי פורמליים לבני הנוער. לאחר שהשבועות הראשונים של המלחמה התאפיינו בגודש של פעילויות העשרה והפגה על ידי מתנדבים, בשלב זה נעשה ניסיון לממן ולסדר את הפעילויות, כך שייתנו מענה רציף ומעמיק יותר לבני הנוער. כך, את מקומן של פעילויות חד פעמיות היוצרות עומס ובלבול תפסו עמותות וארגונים שהתחייבו לפעילויות קבועות וארוכות טווח. בשלב זה הוקם גם מרכז חוסן על ידי הרשות המקומית תמר ובשיתוף

החברה למתנ"סים, ומוסדה פעילות תנועות הנוער. הבאת בני הנוער למתחמים הייתה באחריותם של צוותי החינוך, ולעתים היה עליהם להגיע לבתי המלון ולשכנע את בני הנוער להשתתף בפעילויות.

בית הספר של תלמידי שדרות בים המלח

"מתמטיקה ואנגלית היו המנוע שלהם לקום בבוקר ללמוד. הם לא רצו טיולים ופעילויות. ביום של לימודים,

הנוכחות הייתה יותר מ-80%, וביום של טיול הגיעו תלמידים בודדים".

דוד דביר, מנהל תיכון לאונרדו

כמענה לכ-200 תלמידי שני התיכונים (הממלכתי והממלכתי-דתי) של העיר שדרות ששהו בים המלח הוחלט על הקמת בית ספר תיכון. מטעם רשת אמי"ת, אשר מנהלת בשגרה את שני התיכונים שפעלו בעיר, מונה דוד דביר, איש חינוך בעל ניסיון רב, שניהל בית ספר של הרשת בעבר.

הקמת בית הספר במתחם החדש שהוקצה לו במלון לאונרדו אין הייתה כרוכה בארבעה אתגרים מרכזיים: זיהוי התלמידים ומיפויים בהתאם למיקומם הנוכחי ומצבם הרגשי והלימודי; איתור הצוות המקצועי: לשם הקמת בית הספר נדרשו כ-20 מורים, מחנכים ומורים מקצועיים; איתור מבנים ומקומות ללימוד; ויצירת שגרת למידה לתלמידים.

התלמידים חולקו ל-14 כיתות: 10 כיתות חינוך ממלכתי וארבע כיתות חינוך דתי, כ-15 תלמידים בכל כיתה. בתחילה השיעורים התנהלו על הדשא, ליד הבריכה ובלובי, וגם באוהל בדואי, ולאחר מכן הוסבו אולמות וחללים שונים לכיתות באמצעות בנייה קלה. בכיתות הותקנו לוחות וכיסאות חדשים, וצויד אישי סופק לתלמידים על ידי עיריית שדרות.

בגיוס המורים נעשתה הפרדה בין מחנכי כיתה לבין מורים מקצועיים. כמחנכות גויסו בעיקר נשים צעירות, מחוברות לקהילה ומחויבות למשימה החינוכית ולמשמעותה. המחנכות היו אחראיות על הגעת התלמידים, והן החזיקו ברשימות המעודכנות ביותר והתקשרו לתלמידים מדי יום ביומו כדי לוודא שהם מגיעים לכיתה. "בכיתות שנוצר בהן קשר אישי עמוק זה עבד", מסביר דוד דביר, מנהל בית הספר. במקום היה צוות הוראה עודף, ולכן הייתה אפשרות להפעיל קבוצות מצוינות, לצד קבוצות עבודה קטנות ואף עבודה פרטנית עם תלמידים. צוות ההוראה שהגיע למקום היה איכותי ומקצועי (בעיקר כלל אנשי אקדמיה).

יום הלימודים ארך 4-5 שעות, והוא כלל מפגש עם המחנכות, שלוש שעות לימוד של מקצועות ליבה ושעה נוספות להעשרה או פעילות הפגתית. בשבועות הראשונים נקבעו הלימודים לשעות הבוקר המאוחרות, ולאט לאט הוקדמה שעת ההתחלה, עד ייצוב שעות הלימודים בשעות 9:30-13:30, כך שהתלמידים יכלו לחזור עד 14:00 לארוחת צהריים במלונות. בשכבות חטיבת הביניים הלימודים היו על פי מערכת כיתתית, ואילו בכיתות יא-יב התנהלה הלמידה בקבוצות קטנות יותר, בין השאר בשל הנטייה המובהקת של התלמידים להעדיף שיעורי הכנה לבגרות על פני פעילויות חברתיות

והפגתיות. "מתמטיקה ואנגלית היו המנוע שלהם לקום בבוקר ללמוד", מספר מנהל התיכון דוד דביר. "הם לא רצו טיולים ופעילויות. ביום של לימודים הנוכחות הייתה מעל 80%, וביום של טיול הגיעו תלמידים בודדים".

זרקור על: שכבת י"ב בית ספר נופי הבשור – מועצה אזורית אשכול

שכבת י"ב של בית ספר נופי הבשור ספגה אבדות קשות ב-7 באוקטובר. תלמידי השכבה שמתגוררים בקיבוצי המועצה האזורית אשכול היו בקו התופת, איבדו בני משפחה וחברים (חברת שכבה נרצחה בביתה), ולחלק מהם היו בני משפחה חטופים. השכבה הייתה מגובשת מאוד, עם תלמידים מנהיגים ויוזמים. רגע לפני המלחמה הם חזרו ללימודים, והיו להם תוכניות גדולות לשנת הלימודים החדשה: מסע לפולין, טיול שנתי ומסיבת הסיום.

שבועיים לאחר תחילת המלחמה נפגשה השכבה כולה באילת. המפגש היה מרגש ומחבר. התלמידים והמורים מבינים שלצד הכאב והאובדן הגדול, יש להם זה את זה והם רוצים להיות ביחד. "לפי המתווה שפרסמו המחנכים, עבור התלמידים בשכבה קיימים ארבעה מרכזי לימוד: מי שבאילת ילמד באילת, מי שברמת נגב ילמד שם, מי שבערבה ילמד בערבה, ומי שבים המלח ילמד בים המלח – כך שבעצם כל השכבה התפרקה.

"ברגע שקראתי את ההודעה שלחתי הודעה לחברים שלי מהשכבה: 'לא נראה לי שהם מבינים מה קורה פה, אני לא מסיימת את התיכון בלי החברים שלי, שגדלתי איתם. אם איבדתי את הבית שלי, אז לפחות שישאר לי משהו אחד שמזכיר לי את הבית שלי, וזה השכבה שלי, ואם אפשר לייצר את זה במקום אחר – זה מה שעושים".

בפגישה נוספת של תלמידי השכבה, שנערכה שבועיים לאחר מכן, הם החליטו לפנות בכתב אל לשר החינוך יואב קיש בבקשה לקבל פנימייה משלהם, שתאפשר להם לסיים את שנת הלימודים יחד. השר נענה בחיוב, והקמת הפנימייה יצאה לדרך. תהליך הבחירה של המקום ודרך הקמתו נעשה בשיתוף מלא עם התלמידים, והוא כלל שיחות אישיות של לשר החינוך עם התלמידים, התייעצות, חשיבה על אתגרים וגיבוש פתרונות. בסופו של דבר עברו לפנימיית עין גדי 130 תלמידי שכבה י"ב של תיכון נופי הבשור (מתוך 160 בני נוער סה"כ), והם יתגוררו במקום במשך כל השבוע עד סוף שנת הלימודים. מתווה הלמידה שנבחר וא שני ימי לימודים פורמליים בבית הספר במתחם הסולאריים שהוקם בים המלח, ושלושה ימים נוספים של פעילות בלתי פורמלית – התנדבות, טיולים ועוד – במתכונת המזכירה מכינה.

זרקור על: "בית הספר של החלומות" – מושב יבול

"רוצה להקים בית ספר?" נשאלה ליסה לוי, שהגיעה לים המלח בתום השבוע הראשון למלחמה בחיפוש אחר תפקיד שתוכל לסייע בו. לוי, ראש תחום בארגון אבני ראשה ומנהלת בית ספר בעברה, הופנתה על ידי המינהלת שהקים משרד החינוך אל האכסניה במצדה, שאירחה בשלב זה חלק ניכר מתושבי המושב יכול השייך למועצה אזורית אשכול. לוי נרתמה למשימה, אבל הוסיפה טוויסט משלה: "אמרתי שזה הזמן לחלום חלומות, ולכן נקים בית ספר לא שגרתי".

הרושם הראשון שהתעורר בלוי עם הגיעה לאכסניה היה תחושת הכאוס שהורגשה בקרב מי שהפכו זה לא מכבר לפליטים בארצם, והיא הבינה שכדי להצליח במשימה יש להתחיל בתהליך מיפוי לתלמידים – כמה עשרות בסך הכל. "אף שזה מושב קטן התקשינו לקבל את נתוני התלמידים, כי כל הזמן המשפחות באו והלכו. שלחנו שאלון צרכים לימודיים לכל משפחה ביישוב, והתשובות חשפו את מגוון התלמידים הרחב. היו שם תלמידים על כל הרצף החינוכי, כולל חינוך מיוחד, וגם ילדים שהנסיבות הקיצוניות יצרו אצלם צרכים חדשים".

לאיוש הצוות החינוכי נרתמו קרובת משפחה של אחד מבני המושב, מורה לשעבר שעובדת בהייטק, מורה לחינוך גופני מהמושב, מורים מתנדבים ומורות חיילות.

לוי מספרת כי התבססה על ארבעה עוגנים בהקמת בית הספר. העוגן הראשון היה פעילות פיזית, שתכליתה לחזק את הקשר בין גוף לנפש ובכך לאפשר לילדים את תחושת השליטה. "הקפדנו על פעילות פיזית יומית", מספרת לוי. "גייסנו את כל הציוד הדרוש כך שלמורה לספורט היה כל מה שהיה יכלה לחלום עליו, ושולבו גם שיעורים מגניבים בבריכה של האכסניה". העוגן השני היה הסטודיו לאמנות. "הילדים היו מגיעים אליו פעמיים או שלוש בשבוע למפגשים של החברה", כך שגם מי שלא היה פנוי נפשית לטיפול הגיע למרחב בטוח רגשית". העוגן השלישי היה מרחב 'זולה' על מחצלות באוויר הפתוח. הזולה הופעלה בעזרת אנשי חינוך מקבוצה המכונה "שומרי הגן", ולמדו בה מלאכות שונות. העוגן הרביעי היה מרחב הכיתות. במרחב זה התאימו את תוכנית הלימודים ליכולת של התלמידים ולמצבם הלימודי, והוא כלל שיעורי אנגלית ומתמטיקה לקבוצות רב גיליות.

עכשיו רק נותר להביא את התלמידים. "הם לא קמו לפני עשר בבוקר, לא תמיד הגיעו לארוחת הבוקר, וכאשר קמו – היו הולכים לבריכה", אומרת לוי. "המרחב כולו היה מלא חללים מגניבים, והיה להם קל להיעלם, במיוחד לנוכח שחיקת הסמכות ההורית". לוי הבינה שנדרש אופי פעולה שונה. "נתנו להם אופציות לבחור שיעורים שלא מתוך תוכנית הלימודים, אבל לפי תחומי הדעת. הלימודים הובלו על ידי חוויה וסקרנות, והתבססו על קשר אישי עם המורים ועל חומרים מסקרנים ויצירתיים מאוד, לצד למידה פעילה של הילדים עצמם. היו למשל שתי מורות שהי להן רפרטואר רחב של סגנונות לימוד. שתי המורות המדהימות האלה, שהגיעו מדי יום מכפר אדומים, לימדו מדעים בצורה הכי יצירתית: הביאו אוגרים וגבישים מים המלח, עשו ניסויים ובדקו השערות מדעיות. בשיעורים הללו הילדים המשיכו ללמוד במקום לצאת להפסקה, כי היה להם מעניין. גם הסטודיו לאמנות היה מקום מרכזי, והיינו מגיעים לשם 'לתפוס' את הילדים ולמשוך אותם ללמידה. לאט הכנסנו אותם ללמידה שיטתית יותר".

יום הלימודים התייצב על שלוש-ארבע שעות למידה, אבל הלימודים בעצם לא ממש הסתיימו, ולא רק כי לא היה צלצול: "אחרי שעות בית הספר 'הרשמי' הגיעו תנועות הנוער, או שעשינו סדנאות יצירה ואמנות עם הילדים, כך שהצלחנו

לטשטש את הגבולות בין הפורמלי ללא פורמלי, ולנו כאנשי חינוך הזדמנה אפשרות יוצאת דופן לראות את הילדים לאורך כל הרצף הלימודי-חינוכי".

בהתחלה פעל בית הספר במתכונת של כיתות רב גיליות, אך תוך שלושה שבועות עלה בידי לוי ואנשי הצוות שלה ליצור שש כיתות נפרדות לבית הספר היסודי, עם מחנכת לכל אחת מהכיתות, ולימודים דו שכבתיים בחטיבה עד כיתה י'. כאשר הגיעו מחשבים נעשה שימוש גם בלמידה מרחוק. "כאשר בית הספר התייצב, גם ההורים הרגישו שהם יכולים לחדש את הסמכות ולהתעקש עם הילדים להיכנס לכיתות ולהתמיד", אומרת לוי.

לוי מספרת כי בית הספר התפרק כאשר משרד החינוך דרש שתלמידי היסודי והעל יסודי של יבול יגיעו לבית הספר שהוקם עבורם בסולאריים. התלמידים נדרשו לנסוע מדי בוקר בהסעות של אוטובוסים לבית ספר 'שגרת', והדבר גרר השתמטות עד כדי כך שהתלמידים פשוט הפסיקו להגיע לבית הספר. הקטנים יותר הסתובבו באפס מעשה באכסניה, והגדולים נדדו ברחבי הארץ בין החברים מבית הספר הקודם. תלמידי שכבה י"ב עברו להתגורר בפנימייה בעין גדי עם בני השכבה. בתום כשלושה חודשים רוב תושבי המושב כבר התפזרו למקומות אחרים.

אף שבית הספר פעל שבועות ספורים בלבד, לוי חשה שמלבד ההירתמות למטרה החשובה, זו גם הייתה התנסות יוצאת דופן עבורה: "ברור לי שזה לא מודל בר־קיימא אלא 'בית ספר של החלומות', שהייתה בו אמת לאותו הרגע. בכלל לא הייתי צריכה לחשוב איך להקים אותו, כי העקרונות בעבעו בי שנים: מקום שמחבר גוף, נפש ולמידה, שיש בו שילוב של תחומי דעת והזדמנויות מגוונות ללמידה במרחבים שונים; בית ספר רב גילי עם מורות ורסטיליות, מוסד שמצמיח שאלות אורגניות מתוך המציאות שאנחנו חיים, שמאפשר לבחור עם אילו חומרים עובדים, שמטפח קשרי מורה-תלמיד על בסיס עניין. כאשר חינוך, זה גרם לי לתהות איך לא לאבד את כל הדברים הללו כשחוזרים לבית ספר רגיל".

פרק ג: מודלים של קליטה בערים גדולות וברשויות נוספות

מפונים רבים הופנו לערים גדולות או בחרו להגיע אליהן, ובהן תל אביב, ירושלים, טבריה ונתניה. בפרק להלן בחרנו להציג את מודל הקליטה של המפונים בשתי הערים הגדולות בישראל, תל אביב וירושלים. ערים אלו שונות זו מזו במידה רבה: תל אביב מדורגת גבוה בדירוג הסוציו-אקונומי, בעוד הדירוג של ירושלים נמוך; וירושלים מאופיינת בשמרנות דתית, בעוד תל אביב נחשבת ליברלית וחילונית. הבדלים אלו עשויים להשפיע על התפיסה של איכות הפתרונות וסוג המוסדות החינוכיים שיימצאו בה ולהשפיע על ההגעה לעיר. כך למשל, האוכלוסייה החרדית בחרה להגיע לירושלים ולא לתל אביב, ככל הנראה בשל שפע מוסדות חינוך רלוונטיים (ואווירה מתאימה יותר); ואילו מפונים שהגיעו תחילה לאילת או לים המלח, העדיפו לעבור בהמשך לתל אביב, משום שהיא הציעה להם פתרונות טובים יותר בהיבטים של חינוך, תרבות ופנאי.

תל אביב

לעיר תל אביב-יפו הגיעו עם פרוץ המלחמה ולאחריה כ-25,000 מפונים. מדרום הארץ הגיעה תחילה קבוצה גדולה משדרות, ויחד עמה קבוצות מפונים מקהילות ניר עם, נתיב העשרה, ומשפחות שהגיעו כבודדות מאשקלון ועוטף עזה. בשלב מאוחר יותר הגיעו מפונים מקריית שמונה, מהמועצות האזוריות מטה אשר ומעלה יוסף, וכן קהילת קיבוץ רעים, שהייתה בתחילה באילת ועברה כקהילה לתל אביב.

עם המפונים שהתמקמו בתל אביב הגיעו גם כ-3,000 הם ילדים ובני נוער (700 מתוכם משדרות) בגיל גן עד י"ב, מתוכם כ-300 תלמידי תיכון מ-14 תיכונים שונים. כבר בשלב הראשון הובן הצורך במתן מענה חינוכי לתלמידים המפונים. בכל אחד מהמלונות שבהם שהו מפונים הוצב מיד עם הגעתם נציג מהעירייה, שתפקידו לדאוג לצרכים שלהם ולחברם לכל השירותים העירוניים. "המפונים שהגיעו אלינו מדרום ומצפון הארץ הם כעת התושבים והתושבות שלנו לכל דבר ועניין, ואנחנו עושים כל שביכולתנו כדי להעניק להם הרגשה של בית", הכריז ראש עיריית תל אביב רון חולדאי. "הבית הזה כולל את כל שירותי הבריאות, הרווחה, התרבות ואולי הכי חשוב – החינוך". בהמשך נשלחו אנשי הרווחה, השירות הפסיכולוגי ועובדים נוספים לסייע למפונים להיקלט.

בשבועות הראשונים העמידה העירייה מדי יום, בשעות אחר הצהריים, מרכזים חינוכיים לתלמידות ולתלמידים המפונים. הפעילות במרכזים אלו, אשר מוקמו בבתי ספר הסמוכים לקו החוף ולמלונות שלאורכו – תל נורדאו, א.ד. גורדון ואולפנת בני עקיבא – התקיימה על ידי מתנדבים של החמ"ל האזרחי ומתנדבים נוספים. הניהול היה של העיר: באותה העת לא היו הנחיות ממשרד החינוך למחוז, וכלל הפעילות מומנה על ידי עיריית תל אביב.

כבר מתחילת המלחמה יצר מינהל החינוך העירוני בתל אביב, בראשות שירלי רימון, קשר עם ראשי אגפי החינוך של הרשויות אשר פונו לעיר, כך שכל החלטה התקבלה ככל האפשר בשיתוף פעולה מלא בין שלושה גורמים: מינהל החינוך של עיריית תל אביב-יפו, אגף/מחלקת החינוך של רשות האם ומחוז תל אביב של משרד החינוך. לאחר כחודש, לנוכח

מצב הלחימה המתמשך וההבנה כי תקופת המלחמה והשהות תהיה ממושכת, הובן הצורך בהסדרת המענים החינוכיים עבור הקהילות השונות לטווח ארוך.

עם הזמן, התגלו בקרב בני הנוער של תופעות של 'מסוכנות', במלונות עצמם ומחוצה להם. לשם מתן מענה לבני הנוער, נפתח מתחם נוער במרכז העיר (כיכר אתרים). המתחם פעל כמועדון, משעות אחה"צ עד הלילה, כולל סיירת לילה עם מדריכי קידום נוער. המקום הצליח לרכז בני נוער רבים, והמענים שניתנו להם היו מגוונים.

המענים החינוכיים

התאמת בתי הספר לקהילות השונות נעשתה על פי רוב על פי הצרכים הייחודיים של כל קהילה וקהילה, וכן על פי התאמת המגמות לבגרויות של התלמידים. לתושבים המפונים ניתנה בדרך כלל אפשרות בחירה, והיה ניסיון למצוא פתרונות לכל התלמידים והקהילות.

המענים החינוכיים שניתנו לתלמידים חולקו לשלושה סוגים: בתי ספר עירוניים אשר קלטו קהילה שלמה; קליטה של תלמידים בודדים לאחר שפנו באופן עצמאי לבתי הספר; ובתי ספר אשר נפתחו במיוחד עבור הקהילות. דוגמה למענה הראשון היה למשל כאשר בית ספר שמיר ועירוני ד' קלטו את תלמידי תיכון קיבוץ ניר עם, בית ספר פרס קלט את תלמידי מושב נתיב העשרה ובית ספר צמרות ותיכון חדש קלטו את תלמידי רעים.

לתהליך הקליטה המרוכז של התלמידים בבתי הספר הוקדשה מחשבה רבה. בכל בית ספר על יסודי שקלט תלמידים התקיים שבוע הכנה, שכלל מפגשים של מנהל בית הספר עם הקהילה ועם ההורים, הכנה של צוות המורים בבית הספר, הכנת התלמידים בבית הספר לקליטה ולבסוף – אסיפה של כל ההורים בבית הספר עם המחנכים והצוות. בתום שבוע ההכנה נכנסו התלמידים לכיתות. למעשה, כל בית ספר בנה תוכנית קליטה שהותאמה לצרכים של התלמידים, מהתאמה טכנית של ציוד, דרך התאמה רגשית וחברתית ועד התאמה לימודית.

במקומות בהם התלמידים נקלטו במערכות קיימות, נרשמה נוכחות גבוהה של התלמידים. נראה כי הם ביקשו לחזור לשגרת לימודים, למוכר ולידוע, בדומה לתלמידים תושבי העיר תל אביב. על החשיבות בחזרה ללימודים ולשגרה אמרה מנהלת אגף החינוך בתל אביב, שירלי רימון: "האסקפיזם של הילדים הייתה הלמידה והשגרה של בית הספר, זה היה הזמן שהם יכלו לא לדבר על הטיולים והחטופים. גילינו בתקופה הזו משהו מפתיע – הרבה מאד ילדים שיש להם ביקור סדיר בעייתית בחיי שגרה, הגיעו באופן קבוע ועקבי לבית הספר. זה היה המקום היחיד ששמר את הנורמליות מפעם".

המענה השלישי היה בתי ספר שנפתחו עבור הרשויות שמהן הגיעו קבוצות גדולות של מפונים: עבור שדרות הוקם בית ספר במרכז מט"ח ובמרכז פסגה בעיר, ולקריית שמונה באוניברסיטת תל אביב (ולאחר מכן הם עברו למתחם סינמה סיטי גלילות). תלמידי מועצה אזורית מטה אשר ומעלה יוסף אשר למדו במלון נקלטו בהמשך בגימנסיה הרצליה.

במתחמים הייחודיים נוכחות התלמידים לא הייתה גבוהה. על השתלבות בני הנוער של קריית שמונה במוסדות שהוקמו עבורם במלחמה דיברה במסגרת כנס "חינוך במלחמה והמלחמה על החינוך" ד"ר מגי מועלם, רכזת מגמת ביוטכנולוגיה בתיכון אורט דנציגר בקרית שמונה, המשמשת כיום גם כמורה בבית"ס שנפתח במתחם הסינמה סיטי. ד"ר מועלם הציגה את מגוון הבעיות והאתגרים שעמדו ועומדים בפני תלמידים, הורים ומורים מפונים. לאחר תקופה ראשונה של דיס-אוריינטציה וניסיונות שלא ממש צלחו מסיבות שונות לשלב את תלמידי העיר בבתי ספר בת"א הוקם עבורם בי"ס מיוחד באוניברסיטת ת"א, שכעבור כמה זמן העתיק את מקומו לסינמה סיטי בגלילות.

בית"ס הזה משקף בפעולתו התגייסות של כלל המערכת, ובראש בראשונה של המורים המפונים מהעיר וסביבותיה, שמהווים את שדרת ההוראה העיקרית. אלו האחרונים חברו בהתראה קצרה למסגרת מקצועית חדשה, עם אנשי צוות עמיתים ומנהלים שלא הכירו, ונדרשו גם בדרך כלל לקחת על עצמם מקצועות הוראה שלא לימדו קודם. אולם למרות המאמץ והרצון הטוב, המציאות הנה קשה ומתסכלת הן למורים והן לתלמידים, כפי שתיארה זאת ד"ר מועלם: "יש תחלופה מאוד גדולה גם של ילדים, וגם של צוות. מערכת שמשתנה כל הזמן. כיתות הטרוגניות, יש לי בכיתה חינוך מיוחד, ילדים עם בעיות התנהגות, ילדים גאונים, ילדים רגילים ומולם אני צריכה לנהל שיעור.. המבנה לא מאובזר.. יש מצגת ושולחן..הלמידה תכלס היא לא אמיתית. גם כשיש לי שיעור טוב אני בעצם באה למלא את זמנך, לתת להם איזשהו ערך ליום הזה שטרחו והגיעו. אין רצף בלמידה, שום דבר לא נשמע ברצף הגיוני...עכשיו רכזת המתמטיקה אצלנו בבית ספר צריכה להגיש את התלמידים שלנו ... לחמש יחידות במתמטיקה, וזה לא דומה לתלמיד בחיפה, תל אביב, לא משנה איפה, שלומד בטרנס למבחן..".

ירושלים

אל העיר ירושלים הגיעו כ-15,000 מפונים מתוכם כ-5,300 תלמידים, אשר נקלטו בבתי מלון בירושלים ובסביבתה. בין המפונים מיישובי הדרום ניתן למנות תושבי המועצה האזורית שער הנגב (מהמושב יכני וקיבוץ דורות), ותושבי העיר שדרות. מהצפון היישובים העיקריים הם שלומי וקריית שמונה. המפונים התקבצו בלמעלה משבעים מרכזי קליטה, המכונים "מתקני יחד". חלק מהמפונים הגיעו באופן עצמאי וללא תיאום או פינוי רשמי.

בעירייה הבינו כבר ביום שבת כי עליהם להיערך לקליטת אלפי תושבים לרבות תלמידים. הם רתמו את צוותי מערכת החינוך המושבתת והציבו נציג בכל אחד מהמרכזים. בהמשך הוצבו במקום עובדי מנהל החינוך ומחלקותיו ובהם צוותי מרכזי החדשנות, מורים ממערכת החינוך, גמלאים של המשרד והעירייה, אנשי יחידת הפדגוגיה, וגם עובדים סוציאליים ופסיכולוגים שנתנו מענה פסיכולוגי ראשוני.

בימים הראשונים שררה בבתי המלון המולה רבה. צוותי מתנדבים הציפו את הלובי וחילקו תרומות לרבות בגדים ומשחקים לילדים והפעילו את הילדים גם בימים שלאחר מכן המענה החינוכי ניתן על ידי ארגוני מתנדבים על בסיס מתקני המלון כמו הלובי, בית הכנסת וכו' שם התקיימה פעילות שהתמקדה בהפגה ומשחקים, בעיקר לגילאים הצעירים, וללא ציוד לימודי רלוונטי לתוכנית הלימוד.

בשבוע השני ואילך חלה התמסדות מסוימת בפעילות. אולמות בתי המלון חולקו לכיתות באמצעות מחיצות מאולתרות, ביניהן הונחו כיסאות ופופים, והובאו לוחות. התלמידים חולקו לפי שכבות גיל ונכנסו לכיתות המאולתרות. זרם המתנדבים היומיים פחת, ובמקום נכחו מתנדבים 'קבועים' יותר, ביניהם מורים ומחנכים בשנת שבתון, שהציעו לתלמידים סדר יום הכולל שעות לימוד "פורמליות" לצד העשרה והפוגה. תלמידים בבתי מלון קטנים יותר שבהם לא היו די תלמידים ושטחים ציבוריים נדרשו להגיע למלונות סמוכים.

בינתיים השיג משרד החינוך שליטה מסוימת על האירועים. עמליה ליידרמן, מפקחת מחוז ירושלים תיארה זאת כך בסיוור בבתי מלון שנערך בסוף אוקטובר: "ברגע שנפתח מתקן קליטה, האנשים שלנו מיד מגיעים לשטח, ממפים את כמות הילדים, כמה משפחות, איזה גילאים, מה הצרכים. ממנים מנהל – במידה וכמות הילדים מספקת – ומתחילים להפעיל את מערכת החינוך באותו מתקן. אם אני מסתכלת על כל מתקני הקליטה, יש לנו ב-51 תוכניות פדגוגיות. תוכנית חינוכית".

עם זאת, אותן תוכניות חינוכיות היו רלוונטיות בעיקר לגילאי הגן והחינוך היסודי בעוד שלתלמידי העל יסודי ניתן מענה מצומצם יותר אם בכלל, בעיקר במסגרת חינוך לא פורמלי כגון תנועות נוער. רבים מבני הנוער הסתגרו בחדרים, צמודים לטלפונים, והעבירו את זמנם בדרך כלשהי. חלק מהם עמד בקשר עם המורים מהכיתה בבית הספר המקורי, שניסו לתמוך בהם מרחוק לעתים אפילו מהמילואים. במקרים בהם אנשי חינוך מבית הספר המקורי הגיעו למלונות, והצטרפו לצוות בית הספר במלון, הדבר סייע מאוד לחיזוק תחושת השייכות של התלמידים ועודד אותם לצאת מהחדר ולהצטרף ללמידה ולו לזמן קצר. מי שסבל במיוחד היו תלמידי כיתות ז' שכלל לא הספיקו להכיר את חבריהם לכיתה או את המחנך. לחלקם אפילו לא היה את מספר הטלפון שלו או לא זכרו את שמו המלא.

קושי אחר היה העדר חומרי לימוד. התלמידים הגיעו ללא ספרי הלימוד בהם עשו שימוש בכיתה. מט"ח חילקה חוברות לימוד מותאמות גיל, וגם המורות הביאו דפי עבודה וחומרי לימוד, אם כי מכונות צילום שיאפשרו צילום עותקים לכולם היו מצרך קשה להשגה. המחשבים הניידים שחולקו אפשרו למידה מרחוק בפלטפורמות שונות שהעמידו לצורך כך משרד החינוך וגופים נוספים (ראו פרק ד'). ובנוסף המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך הכינה את ערכת "עוטפים באהבה" ובה קישורים לתכנים לימודיים לצד הצגות ומשחקים דיגיטליים.

עד סוף אוקטובר המשיכו להתקיים הלימודים במלונות במתכונת של בתי ספר מאולתרים. שעות הפעילות בבתי הספר היו בדרך כלל בין תשע וחצי בבוקר (עם סיום ארוחת הבוקר בחדר האוכל) ועד השעה אחת. בשלב זה המורים

המתנדבים הקבועים החלו לקבל תשלום, ויותר מנהלים ואנשי חינוך מהרשות המפונה הצטרפו לבתי הספר כאנשי צוות חינוכי בדרבון הולך וגובר מצד משרד החינוך והרשות המקומית (בחלק מהמקרים הדרבון כלל תשלום בONUS למורים כדי שיחזרו ללמד).

תלמידי העל יסודי נדרשו למשמעת ברזל ותשוקה עזה ללמוד, כדי להתגבר על כל המכשולים לשמור על קשר כלשהו עם תוכנית הלימוד. חלק מהם נעזרו במורים המתנדבים המסורים שהמשיכו להגיע והציעו הנחיה פרטית או בקבוצות קטנות, בעיקר במקצועות הליבה.

היו גם מי שראו במצב הזדמנות פדגוגית. בסיור משותף של ועדת החינוך, התרבות והספורט, הוועדה המיוחדת לפניות הציבור והוועדה המיוחדת לזכויות הילד בבתי מלון בירושלים אמרה נציגת הפיקוח המחוז כי "כרגע אנחנו מאפשרים את לימודי הליבה. יש מגמות שבאמת תואמות. היה לנו מפגש קודם עם המזכירות הפדגוגית. דיברנו מאוד על כל התהליך של לומד עצמאי. זו מיומנות שגם ככה, תוכנית הבגרות החדשה רוצה ללכת לקראתה, והאירוע הקשה הזה – כמו גם הקורונה – בעצם עוזר להקפיץ את העניין. זה שחולקו מחשבים לתלמידים וזה שנפתחו המון ערוצים מקוונים, מאוד עוזר לתת מענה לעניין הזה".

שילוב התלמידים בבתי הספר בעיר

לדעת משרד החינוך, הפתרון הרצוי היה שילוב התלמידים של העל יסודי במערכת החינוך הקיימת: "בשלב די מוקדם הבנו שאם רוצים לתת מענה איכותי לאורך זמן צריך לשלב אותם בבתי הספר שלנו. ברגע שבתי הספר שלנו נפתחו עודדנו כניסה של המפונים לבתי הספר שלנו" אמר יואב זמרי, ראש מנהל החינוך בעיריית ירושלים. בין הסיבות לעידוד הקליטה בבתי הספר שהוזכרו: יכולת העיר לקלוט אותם במתקנים מצוידים והולמים, יצירת קשרים חברתיים ארוכי טווח בין המפונים לתלמידים הירושלמים ומתן משמעות וסיפוק לאוכלוסייה הקולטת.

במענה השילוב במערכת החינוך בחרו מעט פחות ממחצית המפונים שהגיעו לעיר, כ-2,500 תלמידים מכל הגילאים. מעט פחות ממחציתם הם תלמידי החינוך החרדי אשר השתלבו במוסדות התורניים בעיר סמוך להגעתם. בקרב תלמידי העל יסודי (ממלכתי וממלכתי דתי) ידוע על כ-200 תלמידים, בעיקר כאלו שהתגוררו בדירות ברחבי העיר, אשר נרשמו לבתי הספר. ברוב המקרים התלמידים נרשמו למוסדות כמו בויאר, ליד"ה, יאסא, בית חינוך, וישיבת חורב בשל המלצה או קשרים אישיים עם המקום דרך מורים, חברים או בני משפחה שלומדים שם. כך למשל לישיבת חורב נרשמו כ-60 תלמידי שדרות.

פתרון נוסף היה שילובה של קהילה שלמה בבית ספר קיים. כך היה עם כ-60 תלמידי בית הספר העל יסודי של קיבוץ דורות אשר נקלטו במספר כיתות בתיכון זיו. במקרה זה התלמידים שובצו בכיתות השונות: "עשינו מיפוי של כל ילד – מה המגמות שלו, רמת לימוד, תחומי עניין, בעיות רגשיות, קשיים לימודיים וכדומה. העברנו לצוותים שלנו, חילקנו את הילדים – 3-4 בכל כיתה ויצאנו לדרך" אמר יורם חיים, מנהל תיכון זיו.

בערך כשבוע מתחילת הקליטה של המפונים בעיר, כאשר התחוויר כי השהייה במרכזי הפינוי תארך ככל הנראה זמן רב, החלו נציגי משרד החינוך לקיים אסיפות הורים במלונות ולקיים פגישות עם הקהילות המתפנות שהגיעו כקבוצה, במטרה להקשיב לרצונותיהם ולגבש פתרונות לטווח הביניים והטווח הארוך.

חרף עמדתם של אנשי משרד החינוך בירושלים כי הפתרון המועדף הוא שילוב התלמידים בבתי הספר הקיימים, רבים מהמפונים העדיפו לקדם פתרון שישמור את הקהילה המקורית יחד, והפתרון שנבחר היה הקמת מוסדות חינוך ייחודיים עבורם. חלק מקהילות המפונים הביעו חשש לצאת מבתי המלון בשל המצב הביטחוני הרגיש בירושלים, במיוחד באזורים הסמוכים לקו התפר. הקמת בית הספר לקהילה הותנה בכך שהוא יוקם מחוץ למלון והתלמידים יידרשו להגיע אליו מדי יום.

במהלך אוקטובר נסרקו בעיר מבנים שונים שאכלסו בשגרה מוסדות תרבות ואקדמיה והיו פנויים לעבור הסבה. מאחר וירושלים הוגדרה צהובה באותה התקופה נדרש לוודא כי הם עומדים בדרישות המיגון, ולצורך מתן האישור לכך סייעו אנשי פיקוד העורף. לבסוף נבחרו המבנים והוקמו אחד עשר בתי ספר למפונים בגילאי היסודי והעל יסודי, בין השאר בית ספר 'קדם' בספריה הלאומית הישנה (לתלמידי העל יסודי של שלומי), בית ספר בבית אבי חי (תלמידי העל יסודי של מושב יכינו), בית הספר 'בשבילי החינוך' ביד ושם (תלמידי שדות נגב), בית ספר במוזיאון ארצות המקרא, במכון כרם, ובמקומות נוספים. לבתי הספר החדשים מונו מנהלים מנוסים שנענו לקריאה והתנדבו, חלקם היו בגמלאות.

המנהלים עברו בין בתי המלון בירושלים בהם מתגוררים התלמידים כדי לעדכן את ההורים ולדרבן את התלמידים להגיע. יום הלימודים התקיים בדרך כלל בין השעות תשע או עשר בבוקר כדי לאפשר לילדים לאכול ארוחת בוקר במלון עם משפחתם ועד אחת או שתיים גם כאן כדי לאפשר לתלמידים לחזור לארוחת הצהריים במלון. בשבועיים הראשונים, הלימודים בבתי הספר כללו בעיקר פעילויות הפגה ואוריינטציה. בהמשך, יום הלימודים התייבב וכלל לימודי ליבה לצד המשך של תוכניות העשרה כגון סדנאות מסוגים שונים. דגש הושם על תוכניות לימוד שאפשרו לתלמידים להתחבר לעיר בה הם נמצאים (ראו עוד על בית הספר 'קדם' בפרק השלישי).

למרות המאמצים, אחוז הנשירה ממערכת החינוך בקרב התלמידים גבוה. מלכתחילה תלמידים רבים לא אותרו, ואחרים הגיעו לסירוגין. הרב תומר גרוסמן, מנהל החינוך הממלכתי דתי באזור סובב ירושלים שהיה אחראי על הקמת חלק מבתי הספר למפונים בירושלים סבור כי מדובר בבעיה קשה: "אני מרגיש שאיבדנו 50 אחוז מבני הנוער. לא בגלל טראומה מאירועי השביעי באוקטובר אלא בגלל המלונות שלא התאימו למשפחות. המתבגרים הפכו יום ללילה, ולילה ליום והתנתקו ממערכת החינוך. להערכת הצלחנו בעבודה מאומצת למנוע 50 אחוז מהתופעה, ועדיין יש בירושלים כמה מאות תלמידים מסובבים ברחובות ואנחנו ניסינו למשוך אותם למרכזי למידה ועוד פתרונות" אומר.

זרקור על: הקמת בית הספר קדם (בניין הספרייה הלאומית הישנה)

כאשר הסכימה ברנדה הורביץ-פרוור, מנהלת בית הספר בגמלאות לקבל על עצמה להקים בית ספר לילדי המפונים בירושלים היא ככל הנראה לא תיארה לעצמה את גודל האתגר: "שבועיים בערך מפרוץ המלחמה, קיבלתי טלפון, ביום חמישי בערב, מהמפקח שלי לשעבר. הוא שאל האם אני מוכנה להקים בית ספר שש שנתי לתלמידי שלומי. הסכמתי למרות שלא ידעתי כמה מפונים יגיעו, באיזה גיל, או כמה מורים נצטרך. ידעתי רק שבית הספר יוקם במבנה של הספרייה הלאומית הישנה בירושלים בסיוע הצוות החינוכי של המקום. לי היה ברור שאני אקים בית ספר 'חירום', לא בית ספר רגיל, כמו זה שניהלתי".

פרוור הזעיקה אנשי חינוך ואת הצוות שליווה אותה בעבר, ביניהן מורות שיצאו לגמלאות, ורתמה אותן למשימות הבסיסיות והרבות הכרוכות בהקמת בית ספר יש מאין: גיוס הצוות החינוכי, יצירת מערכת פדגוגית, יצירת קשר עם ההורים והילדים במלונות וחלוקה לכיתות. עוד קודם, פרוור קראה בספרות אודות תהליכי חינוך בקרב ילדים מפונים וגיבשה מסגרת פדגוגית שמתאימה לבית ספר 'במתכונת חירום' שכזה, ולו שלושה עקרונות: מוגנות לתלמידים, למידה משמעותית ומענה רגשי.

כאשר הגיעה לבניין הספרייה הלאומית, ביום ראשון, גילתה בניין שרק פונה לאחרונה ונמצא בעבודות שיפוץ והכנה: "המון דברים לא היו ברורים. לא ידעתי מהיכן יגיעו המורים, מי ידאג למשכורות, מה הנהלים, מי אחראי לשלם על החשמל ומי יוודא שלא ניתקע בלי נייר טואלט" היא מספרת. משרד החינוך סייע כאשר שלח יועץ בעל ניסיון (איתמר נחמה, איש המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך ומנהל בית ספר לשעבר אשר ליווה את הקמת בית הספר היסודי למפוני קיבוץ סעד). בעזרתו ובעזרת אנשי מקצוע נוספים גיבשה שאלון מפורט המזמין מורים ללמד בבית הספר והפיצה אותו באמצעות קבוצות וואטסאפ: "תוך כמה שעות נרשמו 250 איש. ביקשתי ממנהלי בתי ספר שאני מכירה לראיין את המורים כדי לוודא שמדובר באנשים מתאימים ולמיין אותם לפי מקצועות. כדי שנצליח להעמיד מערכת מלאה, החלטנו לקחת מורים שיכולים ללמד יומיים ומעלה מדי שבוע" מספרת פרוור.

סך הכול שובצו 40-50 מורים וכעת היא וצוות המתנדבים – ביניהם מירי שליסל, יו"ר המזכירות הפדגוגית לשעבר- התפנו לכתוב את התוכנית הפדגוגית: "החלטנו לשלב שיעורי מתמטיקה, אנגלית, היסטוריה ותנ"ך לצד שיעורים לחיזוק החוסן והעשרה". שליסל לקחה על עצמה את איתור חומרי הלימוד המתאימים, הדרכת המורים בפדגוגיה ועוד ואילו את חומרי הלימוד עצמם פרוור קיבלה על בסיס קשרים אישיים ובאופן דיגיטלי ממורים ומנהלים שנחלצו לעזור.

בית הספר עוד רגע עומד להיפתח אבל משהו מרכזי היה עדיין חסר: תלמידים. פרוור שוב נעזרת בחברה (מתנדבת) למבצע לוגיסטי נוסף: קביעת פגישות עם ההורים והתלמידים הפזורים ב-11 בתי המלון. הם לא הכירו אותה ולא את אנשי הצוות, והיה עליה לשכנע אותם שמדובר במקום בטוח לילדים: "ואז הסתבר לי שהילדים הם לא רק מאורט שלומי כמו שנאמר בהתחלה אלא מ-14 בתי ספר בכל האזור, והחלטתי על דעת עצמי לקבל את כולם" היא אומרת.

בסופו של דבר התגבשה רשימה הכוללת כ-80 תלמידים, אבל אז הסתבר כי חסרים אוטובוסים לאסוף אותם: "משרד החינוך הזמין אוטובוס וחצי במקום שניים וחצי אוטובוסים. אמרו לי שזה לא נורא, כי ממילא לא כל הילדים יגיעו. אמרתי להם שגם ככה קשה להביא אותם ללמוד, וכאשר מתבגר יראה שאין לו מקום על האוטובוס הוא יותר מראש".

לאחר שגם נושא התחבורה הסתדר, אפשר היה לעבור לאתגר הבא: "פעלתי בכלל בלי תקציב. במשרד החינוך כנראה חשבו אנחנו בית ספר רגיל, לא בית ספר חירום, והכל אז לאט. למשל כשקולטים מורים יש המון מסמכים לסרוק כדי שהם יקבלו משכורת ממשרד החינוך, ולא היה לי אפילו סורק. באין מענה אחר, הפעלתי את המזכירה מבית הספר הקודם שתסרוק עבורנו. אפילו מערכת משו"ב לא הייתה לי בהתחלה. בלי זה איך אפשר לנהל בית ספר, לקלוט תלמידים, לדעת מי מגיע, לתת להם סביבה מוגנת?" היא שואלת. גם הפעם היא הצליחה באמצעות קשרים אישיים להשיג גישה למערכת המשו"ב הרבה לפני שהיא קיבלה אותה באופן רשמי מהמשרד. היא אפילו גייסה את ההסעות כאמצעי להשגת שליטה על כמות וזהות התלמידים שמגיעים מדי בוקר: התלמידים חויבו להירשם באמצעות ברקוד בעת הכניסה לבית הספר, כדי שיובטח להם מקום חזרה באוטובוס. "קיבלתי המון החלטות בקצב מטורף כדי להתקדם" היא אומרת.

חרף הקשיים, ותוך שבוע, בית הספר החל לפעול. הוא הציע מערכת יומית בת 4 שעות, מעשר עד שתיים, הכוללת חלוקה להקבצות, טיפול בפרט, ואפילו מגמות כגון אלקטרוניקה ופיזיקה. לאחר שקיבלו מחשבים מרשת אורט (רשת האם שהפעילה את בית הספר אורט שלומי), התלמידים החלו לעשות שימוש בפלטפורמות הדיגיטליות השונות. ועדיין, תלמידי כיתה י"ב ביקשו לעזוב ולהיקלט בבתי הספר בעיר: "הבנתי אותם. המשמעות של ללמד אותם רק 4 שעות ביום עד סוף השנה היא להגדיל את הפערים בינם לבין שאר התלמידים".

עבור כל השאר, בית הספר נכנס לשגרה: "כשנכנסת לבית הספר היה שקט. התלמידים למדו. לא כולם כמובן, אבל החזקנו את בית הספר. במאמרים שקראתי על תלמידים מפונים דובר על החשיבות של מתן משמעות ללמידה, תחושה שהזמן בבית הספר הוא לא בזבז ואת זה השגנו עם אנגלית ומתמטיקה. אבל גם נתתי להם לעשות פרויקט שיכירו את ירושלים, אם הם כבר נמצאים בה, ושילבנו המון טיולים ויציאה למוזיאונים בגבעת רם, שנרתמו לעזור. בנוסף הבאנו להם שיעורי ג'ודו, אומנות ומדי יום שלישי קיימנו אסיפת תלמידים ומורים. בנוסף שילמתי לצעירים משלומי שהילדים מכירים כדי שיסתובבו בבית הספר וידברו איתם כדי לתת להם תחושה של קרבה".

בתום כל יום הילדים חזרו למלון. כנראה שסיפרו בשבחו של בית הספר, כי החלו להגיע תלמידים שפרוור לא ידעה על קיומם: "בעצם מעולם לא קיבלנו את הרשימה המלאה של התלמידים. אנחנו מצאנו אותם. היו ילדים ששהו במלון לבדם למעשה, בעוד ההורים התגוררו במלון בעיר אחרת עם בני משפחה אחרים. היו סיפורים לא פשוטים, לעתים דאגנו להם אפילו לכביסה". פרוור הזמינה את 11 נציגי משרד החינוך במלונות לפגישה בבית הספר כדי לתכלל ולגבש מנגנונים לדיווח ושליטה כדי שתלמידים לא יילכו לאיבוד. "לא היה גורם מתכלל שיבוא לעזור, שיביא משאבים, שיבין את האתגר ויקבע מי אחראי, שיפתור בעיות שאני לא אמורה להתמודד איתן. אני אדם שיועד להסתדר, והפעלתי את כל רשתות הקשרים שהיו לי. האירוניה הייתה שכשמשרד החינוך הודיע לי שנמצאו התקציבים והמשאבים כבר עמדו בעצם לפני סגירת את בית הספר".

פרוור מודה כי בהתחלה חשבה להקים 'בית ספר חלומותי': "הבניין הרי מדהים ואפשר היה לעשות משהו אקסטרים, כיפי, סגנון למידה אחר, אבל אז הייתי מאבדת את הילדים. ראיתי שהם היו זקוקים למשהו יציב ומוכר". ועדיין, בתוך המסגרת היציבה, פרוור ראתה הזדמנות לקדם את הילדים כדי שבכל זאת ירוויחו משהו מהתקופה הקשה: "זיהינו ילדים שהיו בכיתות אתגר בבית הספר הקודם והמורים המתנדבים חשבו שיש להם יכולת גבוהה יותר. הבאנו להם מורים פרטיים שיישבו איתם כדי שכאשר הם יחזרו לשלומי הם ייצאו מכיתת אתגר. היו ילדים שאמרו שהם רוצים ללמוד פסנתר אז דאגנו להם לשיעורים פרטיים לפסנתר. הייתה ילדה שרצתה לעבור לתיכון רנה קאסן. תגברנו אותה בשיעורים פרטיים כדי לחזק אותה והבטחנו ללוות אותה. נתנו גם מענה מיוחד לתלמידים מחוננים שקיימו שיעורי זום עם מורים מרחוק. ראיתי את בית הספר כהזדמנות לבנות להם אופק, לתת להם לגדול מהמקום בו הם נמצאו באותו הזמן. ניסינו לתת להם קודם כל את מה שהיו צריכים, אבל גם שיעופו על עצמם. לפעמים הצלחנו, ולפעמים לא".

בדיעבד, השילוב בין מחסור במשאבים והעדר תמיכה מספקת בזמן אמת ממשרד החינוך, תמהיל תלמידים שחלקם בעלי רקע מורכב ואחרים שפשוט מצאו עצמם במציאות בלתי אפשרית - לצד הרצון להצליח ולתת לתלמידים משמעות ותחושת מוגנות - היה קשה לעתים להכלה. פרוור הנהיגה ישיבת מורים יומית שנערכה בתום יום הלימודים, בה דיברו על הבעיות והפתרונות: "מחקרים על תלמידים מפונים מראים שהמצוקה של הילדים מועברת עם הזמן למורים: הייאוש, ההרגשה הקשה. התחלתי לראות את זה על המורים וניסינו לתת לזה מענה ותמיכה. גם אני אישית: התחלתי כל יום לימודים בבכי וסיימתי כל יום לימודים בבכי".

בית הספר של פרוור המשיך להתקיים עד דצמבר, ואז סיים את פעילותו – בתהליך סגירה מורכב כשלעצמו. ימים יגידו מה לקחו איתם התלמידים מהתקופה הזו, ומה יזכרו מבית הספר והמאמץ האדיר שהושקעו בו. אבל יש סיכוי טוב שאצל חלקם פרוור עצמה תיזכר כדמות משמעותית: "כל יום שלישי קיימתי כנס עם התלמידים שבו דיברנו על ערכים, הציפיות שלי מהם ועוד. בשבוע האחרון לפני שבית הספר התפזר אמרתי להם במפגש, 'תראו, אני לא רציתי להקים את בית הספר. היו לי חיים טובים: אני עושה דוקטורט, אני חברה מועצה, חובשת, מלווה מנהלים. אבל אני פה כי אתם חשובים לי. שתדעו, בחיים עושים גם דברים שהם לא כיפיים כי יש משהו שהוא חשוב, ואני שמחה שאני פה, אבל היה לי קשה. ותוך כדי שאני מדברת אני בוכה. וילד אחד בכיתה יא' אמר למורה אחר כך: אני כבר חודשיים מחכה לבכות, וכשראיתי שברנדה בוכה אז הבנתי שגם מותר לי לבכות. והוא פשוט בכה בכי מרורים".

מודלים של קליטה ברשויות קטנות

מועצה אזורית מטה יהודה – תיכון הרטוב

בימי שגרה לומדים במועצה אזורית מטה יהודה 20,000 תלמידים. עם פרוץ המלחמה קלטה המועצה במלונות אשר בשטחה 3,000 מפונים מהמועצות אשכול, שדות נגב, שדרות ואשקלון, מתוכם כמה מאות תלמידים, לרבות מעל 100 תלמידי תיכון. לדברי ניב בר גיא, מנהל אגף החינוך במטה יהודה אירוח הקהילות המפונות הוא "אירוע בסדר גודל עצום מבחינת ההתמודדות של המועצה".

עם הגעת המפונים בימים הראשונים של המלחמה הוקם מערך חינוכי ב 8 המלונות, שנוהל על ידי נציגי משרד החינוך ונציגים מטעם ארגון חות"ם. המועצה הקצתה לטובת הטיפול החינוכי במפונים בעלי תפקידים מהמועצה. לאחר שבועיים של פעילות חינוכית במלונות, הובן כי היכולת לקיים שגרת למידה היא מוגבלת, והחלו לדון בדרכים לקלוט את התלמידים בבתי הספר במועצה. ההחלטה על שילוב התלמידים בתיכון הרטוב במועצה התקבלה בתחילת נובמבר: "השקענו מאמץ רב במיפוי של רמת התלמידים והמגמות שלהם. הצלחנו לכסות את כל המגמות חוץ מ-3 מגמות – ולגביהן יצרנו קשר עם ברנקו וייס כדי שילמדו אותן מרחוק" אומר בר גיא. התלמידים נקלטו בכיתות נפרדות בתוך התיכון, ויצאו לשיעורים מקצועיים ולמגמות.

אחוז הנוכחות היה נמוך בתחילה, ועמד על 45-50% מסה"כ התלמידים הרשומים, אולם החל מהשבוע השלישי ללימודים אחוז הנוכחות עלה ל-80%. בהקשר זה בר גיא מצביע על קושי במעקב אחר נוכחות התלמידים: "בתחילה היו אצלנו 110 תלמידי תיכון, אולם כעבור חודשיים נותרו 58 כי הם עברו למקום אחר. כך למשל, בית הספר שקמה ממועצה אזורית חוף אשקלון הקים מספר שלוחות בארץ. התלמידים שהיו רשומים בבית ספר אצלי במועצה נודדים בין השלוחות".

קושי נוסף נובע מריבוי מעורבים בתהליך הקליטה ובניית פתרונות החינוך של המפונים – מנהל אגף החינוך ברשות שפונתה, ההורים והתלמידים המפונים, מנהל אגף החינוך ברשות הקולטת ועוד: "התקשורת עם מנהלי אגפי החינוך ברשויות המפונות קשה לניהול, במיוחד נוכח העובדה שהקהילות שלהם התפזרו בכל רחבי הארץ. לעתים הרשות רוצה להקים שלוחה במקום מסוים לבית הספר שפונה, והאוכלוסייה רוצה משהו אחר".

רשת דרור בתי חינוך - התיכון חברתי מצפה רמון

התיכון החברתי במצפה רמון הוא חלק מרשת דרור בתי חינוך של הנוער העובד והלומד, והוא פועל במתכונת פנימייה ותיכון. בית הספר שייך למשרד העבודה (ולא למשרד החינוך). בתחילת שנת הלימודים מנה התיכון 60 חניכים בכיתות ט-יב'. מכיוון שרוב התלמידים בבית הספר הם תלמידי פנימייה הם לא חזרו בשבועיים הראשונים של המלחמה. בו בזמן מנהל התיכון גויס למילואים, וכרמל לוי, מנהלת הפנימייה ניהלה במקומו גם את התיכון. גם בני הזוג של נשות צוות רבות גויסו והדבר הכביד על הפעילות.

עם פרוץ המלחמה הגיעו ליישוב תושבי קיבוץ ארז. הפנימייה הייתה ריקה ועלתה האפשרות שהיא תקלוט את 30 בני נוער תושבי קיבוץ ארז, ושני ילדים משדרות. בתום שבועיים החל תהליך שניתן לכנותו משא ומתן בין הנהלת התיכון לחברי הקיבוץ ובני הנוער: "הסברתי להורים מי אנחנו. הדאיג אותם נושא הנוכחות ואנחנו הבטחנו להם שאנחנו נחזר אחרי הילדים. בני הנוער עצמם העלו שאלות נוקבות: מדוע שנסמך עליכם, ומדוע שניקשר למקום אם אנחנו כאן למעט זמן. סיפרנו להם על הדרך החינוכית שלנו – והם אמרו שהם רוצים את הדרך הרגילה שלהם" מספרת כרמל לוי.

לבסוף הוחלט על מודל מעורב של שילוב באופן הבא: כיתה ט' וכיתה יב' למדו בכיתות נפרדות, בעוד שכיתות י' ויא' שולבו בכיתות בית הספר הקיימות. האתגר המרכזי היה להבין איך יוצרים מערכת יציבה במצב מלחמה, המורכבת מחניכים ותיקים ותלמידים חדשים, ואיך לייצר מערכת שמתאימה לכל הילדים ולאזן בין הצורך בגמישות ומרחב לבין הצורך במסגרת ובטחון.

בתחילה, נפתחו הלימודים עם מערכת שעות קצרה עם שיעורי פתיחה וגיוש במקצועות השונים, מיפוי תלמידים ועבודה חינוכית אינטנסיבית ליצירת קשר ואמון. כבר מהשלב הראשון הוכנס במערכת באופן קבוע זמן התנדבות, כחלק מהתפיסה החינוכית להרגשת חיוניות של החניכים וליצירת ערך. שיטת העבודה של בית הספר הייתה שבכל שבוע נעשתה חשיבה חדשה על המערכת, בתיאום עם הקהילה, על מנת ליצור לתלמידים תחושת ערך ומשמעות.

למידת מקצועות ולמידה לבגרויות

הלמידה למקצועות הבגרות נעשתה באופן חלקי. נעשה ניסיון לתת מענה לכל המקצועות, אבל לא הכל היה אפשרי. בשל כך, חלק מהמקצועות קיבלו מענה על ידי מורים מבית הספר המקורי, שהעבירו שיעורים מרחוק. בנוסף, מכיוון שבית הספר הוא בית ספר מקצועי, תלמידי קיבוץ ארז שולבו רק בלימודי המקצועות הרגילים ובשעות הלימודים המקצועיים של תלמידי בית הספר, הם למדו דברים אחרים. נוכחות התלמידים מקיבוץ ארז הייתה גבוהה מאד מהימים הראשונים.

מועצה אזורית רמת הנגב - תיכון רמת הנגב

מועצה אזורית רמת הנגב גובלת בתחומה במועצה אזורית אשכול, ולמעשה מהווה את ה"עוטף של העוטף". טרם המלחמה מנתה המועצה כ-9,000 תושבים ב-15 ישובים לאחר פרוץ המלחמה הגיעו למועצה כ-4,000 מפונים. מתוכם כ-400 תלמידים מכיתות א-יב, כ-100 תלמידי תיכון.

תיכון רמת הנגב הוא התיכון האזורי היחיד, והוא מיועד לכיתות ט-יב, וב-280 תלמידי תיכון, כאשר תלמידי כיתות ז-ח לומדים במסגרת בתי הספר היסודיים. התיכון הוא תיכון יחסית חדש, בן 5 שנים, לפני כן למדו חלק מתלמידי המועצה בתיכון נופי הבשור במועצה אזורית אשכול. כאשר הגיעו תלמידי נופי הבשור לקליטה בבית הספר, הייתה התרגשות ואווירה חמה, תחושה של 'לתת בחזרה'.

תיכון רמת הנגב מבוסס על תפיסות של פדגוגיה חדשנית, שותפות עם התלמידים ולמידה מבוססת פרויקטים. מבנה הלמידה בבית הספר מסתמך על כמה עקרונות ייחודיים, שעיקרם קבוצות חניכה, למידה של מקצועות רבי המלל במעין "קורסים" המבוססים על דרכי הוראה שונות – ואף מודל הערכה חלופית, עם בחינות פנימיות במקצועות רבי המלל במקום הבגרויות.

למידת מקצועות ולמידה לבגרויות

בגלל הייחודיות הפדגוגית של תיכון רמת הנגב, נוצר אתגר בשילוב התלמידים המפונים. ההורים והתלמידים חששו משיטת הלימוד הייחודית שאינה תואמת את שיטת הלימוד בנופי הבשור, חששו למחיקת המורשת לצד פגיעה בתהליך הלמידה לבגרויות. לכן בהתחלה הוקמו עבור התלמידים המפונים מרכזי חינוך, אולם הם לא הצליחו לקיים שגרת למידה והוחלט לשלב את התלמידים במסגרות החינוך הקיימות.

בעקבות כך, הוחלט ליצור מודל של שלוחה לבית ספר נופי הבשור בתוך תיכון רמת הנגב. אנשי התיכון הביאו עמם מנהלת וצוות חינוכי, אשר מלמדים את תלמידי כיתות ט-י"א בנפרד. במתמטיקה ובאנגלית, הלמידה משותפת לתלמידי נופי הבשור ולתלמידי רמת הנגב. הלמידה למקצועות הבגרות והמגמות בכיתות י' וי"א התבצעה אונליין עם מורים אחרים, וחלק קטן מהתלמידים הצטרפו למגמות תיכון רמת הנגב. במתמטיקה הובאו בתקופה הראשונה תומכי הוראה כדי להשלים פערים בקבוצות קטנות.

תלמידי שכבה י'ב של נופי הבשור אינם חלק מבית הספר, מכיוון שהם לומדים יחד בפנימייה בעין גדי (ראו: "זרקור על שכבה יב מנופי הבשור") עם הזמן, נוצר חיבור חברתי בין התלמידים, בעיקר במקומות שנוצרו בהם תחומי עניין משותפים שאינם קשורים בלמידה הפורמלית, ובהם חוגים ופעילויות העשרה כמו להקת מחול, ספורט, רובוטיקה והרכבי מוזיקה.

פרק ד: מבט על הפדגוגיה

"יש הרבה ילדים מפונים שאין להם ספרים כי הם השאירו אותם בבית. בהמון מרכזי מפונים אין לתלמידים מחשבים אז הם למדו דרך הטלפון הנייד וראו את המסך של המורה בקטן... ילדים יפסידו שנה. יהיו ילדים שייצאו בלי בגרות, בלי תואר..".

הניה גולדהבר, רכזת מתמטיקה באולפנת אמית נגה ומדריכה ארצית של מתמטיקה.

למידה משולבת דיגיטל: מרחוק ומקרוב

המרכז לטכנולוגיה חינוכית (מט"ח) בתל אביב מפתח משנות השבעים חומרי לימוד עבור בתי הספר בישראל, ומזוהה כיום בעיקר עם למידה דיגיטלית. אבל אם תשאלו את יוסי ביידץ, מנכ"ל מט"ח, מה התרומה החשובה ביותר שלהם לאחר פרוץ המלחמה הוא יציין דווקא טכנולוגיה שהומצאה לפני חמש מאות שנים: "חילקנו עשרות אלפי ספרים מודפסים לתלמידים בבתי המלון ומרכזי המפונים לאורך השבר הסורי אפריקני, מאילת דרך ים המלח ועד טבריה. עשינו זאת דרך המפיץ שלנו, וגם בעזרת צוותים שלנו. ראיתי במו עיניי ילדים שחיבקו את הספר ובוכים. הספר נתן להם יציבות, במיוחד בשבועות הראשונים. מי שלימד את הילדים היו מורים מתנדבים, מורות חיילות וסטודנטים שלא היו בקיאים בחומר שהם למדו ולכן ספר היה משהו שניתן להיאחז בו, מה גם שבלובי של המלון לא הייתה תשתית אינטרנטית לתמוך בלמידה דיגיטלית".

ספרים מודפסים הם אולי עדיין העוגן, אולם מערכת החינוך העל יסודית פגשה את האתגרים שזימנה המלחמה כשבאמתחתה פתרונות פדגוגיים דיגיטליים מעודכנים. למעשה, היא נמצאה בתהליך שבו היא מעדכנת את תפיסת ההפעלה שלה בנוגע ללמידה משולבת דיגיטל, גם אם תהליך זה לא הושלם ולא הוטמע בכל קצוות המערכת.

תזכורת: הפעם הקודמת בה פגשה מערכת החינוך את ההכרח ליישם למידה מרחוק הייתה בשנות הקורונה, אז עברו המורים והתלמידים הכשרה מהירה וקשוחה ללימוד מרחוק באמצעות זום, מהלך שנחשב לקפיצת דרך אדירה. אלא שהמסקנה הייתה שהניסוי בעצם נכשל: אומנם השתמשו בטכנולוגיה חדשה אבל יצקו לתוכה את שיטת ההוראה הפרונטלית הישנה, זאת למרות שבחלק מהכיתות בכל זאת עשו שימוש בפלטפורמות מתקדמות יותר ושיטת לימוד מותאמת. המחיר של ההתנסות ההמונית בלמידה מרחוק הסתכם בפגיעה בהישגים הלימודיים, שחיקה בחוסן הנפשי של התלמידים ואנשי הצוות, וצמצום מוכנות המורים להמשיך וליישם את הלמידה המשולבת גם בימי שגרה.

נוכח כישלונה היחסי בקורונה, ובעידוד של גופים חיצוניים, המשיכו במשרד החינוך לקדם שיטות לימוד וכלים ללמידה משולבת דיגיטל, הן סינכרונית כאשר המורה נוכח בשיעור לכל אורכו, והן א-סינכרונית – המבוססת על עבודה עצמית בהנחיה קרובה או רחוקה. למעשה, בכל בית ספר שסגר את שעריה להגעת תלמידים, ובתחילת המלחמה רוב בתי הספר בישראל עשו זאת, עמדו לרשות המורים והתלמידים מגוון כלים, שיטות ומרחבים דיגיטליים שאפשרו למידה איכותית מרחוק, הרבה יותר מאשר עמדו לרשותם בתקופת הקורונה.

אחד הכלים הללו הוא קמפוס II, פלטפורמה המנגישה מקצועות שונים לתלמידי כיתות בית הספר העל יסודי, לרבות הכנה לבגרות בתיווך המורה ובעבודה עצמית של התלמיד. כלי אחר הוא moodle, בית הספר הווירטואלי, זאת לצד כלים כמו זום, גוגל מיט, גוגל Classroom המאפשרים ניהול כיתה, חלוקה חדרים ולצוותי עבודה וכו'. לצד פיתוח התכנים והעלאתם לפלטפורמות, במשרד החינוך ובגופים נוספים גם פיתחו שיטות הדרכה מותאמות לעבודה משולבת דיגיטל בצורה שמאפשרת להפיק מהם את המירב.

למידה שכזו, המפתחת כישורי למידה עצמית ומאפשרת התקדמות בקצב האישי של התלמיד, התרחשה עד פרץ המלחמה רק בחלק מבתי הספר ורק בחלק מהכיתות. הניהול גולדהבר, רכזת מתמטיקה באולפנת אמית נגה ומדריכה ארצית של מתמטיקה האחראית בין השאר על קורסים דיגיטליים סבורה כי השימוש בהם בשגרה היה תלוי בכל מורה בנפרד וברצון שלו לצאת מאזור הנוחות: "יש מורים שבשגרה לא היו מוכנים להשתמש בלמידה משולבת דיגיטל. המסר היה שאם הם לא נמצאים פיזית בכיתה אין למידה. הם לא הפנימו שהלמידה צריכה להתרחש כאשר הילד יושב מאחורי ההגה והמורה מכוון ומדריך. לא מה ללמוד אלא איך ללמוד".

הדבר בלט במלחמה. מנהלי מחלקות החינוך ברשויות המקומיות, מנהלי בתי הספר, הורים ותלמידים דחפו לחזור ללמוד באופן פיזי בבית הספר ברגע שחשו ביטחון לעשות זאת. אולם החזרה לבית הספר בחודשיים הראשונים הייתה חלקית בלבד, יום או יומיים בשבוע לכל שכבה, בשל אילוצי מיגון. המורים שחזרו ללמד מרחוק נזכרו שיש אלטרנטיבה ללימוד הפרונטלי המיושן: "אחרי הקורונה רוב המורים בחטיבת הביניים הזניחו את השימוש ב-moodle, ובמקרה הטוב השתמשו בה לשיעורי הבית. כשהילדים עברו ללמוד מהבית פתאום כולם נזכרו בה, פתחו מרחבים ונתקעו בבעיות טכניות כי הם לא זכרו איך עושים כל מיני פעולות. עשיתי לעצמי צו 8 ופרסמתי בקבוצות של מורים למתמטיקה הזמנה להצטרף להדרכה - על הפלטפורמה ועל הוראה דיגיטלית, והצטרפו לפעמים עד מאה מורים לכל הדרכה. רובם אגב מבתי הספר שלא פונו". מסביר גורם המעורב בהטמעת כלים אלו.

בעוד שיידרש זמן נוסף כדי לאמוד את מלוא היקף השימוש בלמידה משולבת דיגיטל במלחמה, נתונים ראשוניים מראים כי משהו בכל זאת השתנה. כך למשל, מספר הכיתות בקמפוס II זינק בעשרות אחוזים. מודל למידה אחר, הכיתה הדיגיטלית, שפותח במט"ח, הנגיש לתלמידים שחוו שיבוש למידה מורים מקצועיים בחטיבות הביניים ובתיכונים ופעל ב-116 כיתות ב-80 בתי ספר שנבחרו על ידי משרד החינוך. הוא שירת למשל את תלמידי שדרות בים המלח אשר הם זכו לגישה למורים מקצועיים ב-22 תחומי דעת. המורים לימדו מרחוק כיתה קטנה (לעתים בהשגחת מורה שנכח בכיתה) למשך שעתיים בשבוע. כלי נוסף שהוצע למורים מכונה 'בגרופ', אף הוא של מט"ח והוא המציע למידה ב-9 תחומי דעת שונים. במסגרתו מורה יחיד מלווה בוואטאספ קבוצה גדולה של תלמידים: המורה 'מזריק' שאלות לקבוצה, התלמידים מלמדים אלה את אלה ונעזרים באתר אסינכרוני. הפרויקט שירת בתקופת המלחמה 9,000 תלמידים שלמדו כך מתמטיקה, אנגלית, לשון, עברית וערבית לדוברי ערבית, פיזיקה, כימיה, ביולוגיה ומדעי המחשב לבגרות. פרויקט אחר שנעשה בו שימוש היה "המקפצה" של אלנט - פלטפורמה המאפשרת מתן שיעורים ותמיכה פרטנית בקבוצת תלמידים מצומצמת.

מי שאימץ מחדש את הפלטפורמות הללו בהתלהבות היו קודם כל בתי ספר שנקלעו למצוקת כוח אדם, בשל גיוס מורים למילואים או בשל למידה לסירוגין. בכיתות יא-יב' הניגשות לבגרות במקצועות הליבה, הצורך בהמשכיות הלמידה הפך דחוף: "באשדוד יש ישיבה שכל המורים שלהם למתמטיקה גויסו למילואים. חיברתי אליהם 9 מורים מחליפים שלימדו מרחוק במגוון כלים דיגיטליים. החלק המפתיע הוא שדיברתי עם אחת מהן למשל, מורה ליא' 4 יחידות – הסתבר לי שהיא התקדמה בחומר יותר ממני בכיתה שלי. בסופו של דבר תלוי מי המורה וכמה מוטיבציה יש לו" מספרת גולדהבר.

אם יש מוטיבציה, אז יחד עם הטכנולוגיה היא אפשרה למצוא פתרונות יצירתיים למצבים מורכבים. דמיינו כיתה הטרוגנית, תלמידי מתמטיקה של 3-5 יחידות, שלומדת ביחד: כל תלמיד ותלמיד יושב עם אוזניות מול המחשב, מתרגל בקמפוס IL בפרק המתאים את הרמה בה הוא נמצא - ומתקדם בחומר. זה אחד הפתרונות שיישם אסף שלמה, מורה ואיש הייטק לשעבר, כאשר לימד את תלמידי נחל עוז שפזנו לתיכון מגידו. בשגרה מלמד שלמה באולפנת סגולה בקרית מוצקין. אבל מאז המלחמה הוא גויס במסגרת 'קול קורא' לתגבר כיתות לבגרות או להחליף מורה שיצא למילואים - מצפון ועד דרום.

לשם כך הוא עושה שימוש בכלים דיגיטליים שונים- זום, וואטסאפ, קמפוס II והכיתה הדיגיטלית. בבית ספר בגליל המערבי למשל, אליו התלמידים מגיעים לסירוגין בשל מחסור במיגון, הוא מתגבר במסגרת הכיתה הדיגיטלית של מט"ח כיתה יב' שלומדת 4 יחידות מתמטיקה: "אני בקשר עם המורה, מקבל את החומר וממשיך איתם את היחידות בפרק הרלוונטי בקמפוס II. בתחילת השיעור אני מרענן את החומר והתלמיד מקשיב או 'משתיק אותי' ומתרגל לבד. מי שצריך פונה לקבל עזרה בוואטסאפ בשעות הלמידה".

יתרון נוסף של הפלטפורמות בקרב תלמידים מפונים הייתה ההמשכיות והמעקב, שאפשרה לתת משמעות ללמידה: "הגעתי לים המלח ללמד תלמידים שלא הכרתי במרחב למידה במלון, והתלמידה אמרה לי שהיא לא זוכרת מה היא למדה עם המורה אתמול. המורה, בלי כוונה רעה, בסוף היום לקחה את הדפים וזרקה. הילדים הרגישו שאין שום משמעות למה שהם עושים, כי כל יום הגיע מורה חדש ועשה איתם משהו אחר. אני פתחתי להם מרחב דיגיטלי ב moodle שאפשר לעקוב אחרי הרצף. וכשהיה רצף הלמידה קיבלה משמעות" אומרת מורה למתמטיקה בבית ספר מהדרום שתלמידיו פונו.

מערכת שעות גמישה

בחלקים גדולים במדינת ישראל הלמידה לא נפגעה בצורה משמעותית, בוודאי לא לאורך זמן. החל מהשבוע השני בערך בתי הספר נכנסו לשגרת מלחמה: תחילה, הלימודים התנהלו בזום ועסקו בעיקר בהתמודדות רגשית עם המצב. אולם תוך זמן לא ארוך, במיוחד בכיתות יב', חזרו לעסוק גם במכניקה ואנטיגונה: "הנהגנו מדי יום מערכת שעות מצומצמת, עם פרופורציה בין שעות ההפגה לשעות הלמידה. בשלב מסוים התלמידים אמרו שהם לא רוצים יותר הפגה" אומרת חוה סטרול, מנהלת בית ספר מקיף ג' באר שבע.

ואכן, בבתי ספר רבים גילו כי מקור החוסן העיקרי עבור התלמידים נובע מהשגרה, שהיא בתורה מאפשרת משמעות: "בבתי הספר שלנו הסיפור הוא של ההישגים: תעודת הבגרות, מצוינות במתמטיקה אנגלית ופיזיקה. הילד יודע שהוא צריך 5 יחידות במתמטיקה והוא יקום בשביל זה בבוקר. בשביל מעגלי שיח הוא לא יקום בבוקר, הוא ירגיש שאתה מורח אותו. אלו ילדים שמבחינתם להיות חלק מקבוצת חמש זה להיות בסיירת: זה אווירה וזה גם מייצר חוסן. " אומר גורם האחראי על מצוינות במוסד חינוכי בולט.

כדי לספק את ההמשכיות הזו היה על בתי הספר להתמודד עם אילוצים - מצבת המורים, קיבולת הממ"דים, המצב הרגשי של הצוות והתלמידים, יציאה להתנדבויות - ורכזי המערכת והפדגוגיה התבקשו לבצע להטוטים מרשימים בבניית מערכת השעות. בתיכון המדעי תורני בכפר סבא בחרו לקצר את השיעורים: "בגלל מחסור בכוח אדם עברנו משיעורים כפולים של 80 דקות, גם במתמטיקה ופיזיקה, לשיעורים כפולים של 60 דקות עם הפסקה של רבע שעה ביניהם. זה התאים ליכולת הקשב של התלמידים וגם לכך שהיו דברים יותר חשובים מללמוד פיזיקה כרגע, כמו למשל התנדבות חקלאית או עם המפונים פעם בשבוע" אומר אשר פייכטוונגר, רכז בית הספר המדעי תיכון אמית בכפר בתיה (רענה).

פייכטוונגר מסביר כי הם בנו מערכת שעות חדשה מדי שבוע: "היו לנו טבלאות מסודרות כמה שעות כל כיתה צריכה לקבל בהתאם לקצב ההתקדמות שלה, ביחס למיקוד החדש באותה נקודת זמן. הייתה בשיטה הזו גמישות ופחות יציבות. בסך הכל המיקוד תאם את ההספק כך שהמורים לא התלוננו שחסר להם זמן. ייתכן שבמגמות הטכנולוגיות מדעיות נצטרך לעשות ימי עיון ותגבור".

גם הערכת התלמידים הותאמה למציאות שבחוץ: "בדרך כלל בכל מקצוע יש שני אירועי הערכה ועוד מבחנים שונים בכל מחצית שנה, אבל כדי לא להלחץ ויתרנו על הרוב. יש לנו כל מיני כלים אחרים להעריך, כמו תרגול ושיעורי בית". המבחן היחיד שביצעו לא הניב תוצאות מזירות, אולם פייכטוונגר מסייג שלא היו הבדלים משמעותיים לעומת המחצית המקבילה בשנה שעברה, ובכל מקרה הם גם בדקו את התוצאות ביחס לכל נבחן: "בדקנו האם זה תלמיד שהתנדב או אח שלו במילואים והדברים אולי השפיעו".

חוסן נפשי לפני לימודים

יש גם מי שפחות מודאג מהפדגוגיה ויותר דואג לחוסן הנפשי. מנהלת הפדגוגיה ברשת בתי ספר גדולה אומרת: "קרה שבר גדול. נופלים וחטופים. ולכן מה שהדאיג אותי הוא החלק הנפשי, הערכי, פחות הלימודי. צמצום הנזק לחוסן הנפשי הוא הדבר היחיד שבאמת יכולנו לעשות. לא הלחצנו את המנהלים עם הדרישה לפדגוגיה אבל כן ביקשנו לעסוק בערכים. אז נכון, היו הורים בבתי ספר שלחצו שנלמד אז נתנו 2-3 שיעורים אבל עם כל הכבוד לבתי הספר אנחנו מדברים על חצי שנה שיבוש בלימודים והפערים בחומר ניתנים לגישור. בעבר היו הרבה ילדים שנשרו, עשו מכינה והשלימו את הבגרות. לעומת זאת החוסן הנפשי שהם מקבלים דרך הפעילות של ההתנדבות, המנהיגות – שווה יותר מהחומר הלימודי. אם יש לך חוסן תוכל להתמודד עם הפער הלימודי".

ברוח דומה, מספרים ברשת עתיד המונה 26,000 תלמידים כי שיבצו תרומה לקהילה כדבר קבוע במערכת: "ימי רביעי וחמישי הפכו לימים של ערבות הדדית. בחטיבה העליונה זה התנדבות בחקלאות, פעילות למפונים בבתי מלון, ובחטיבות הביניים פעילויות פנימיות יותר של איסוף מוצרים, תפירת תיקים לכיסאות גלגלים ועוד" מספרת יוליה ארגמן, מנהלת חינוך ברשת עתיד.

חפצי זהר, מחזיקת תיק החינוך בבאר שבע וממלאת מקום ראש העיר מחדדת את העמדה: "מערכת הביטחון האמיתי של המדינה היא מערכת החינוך. עם כל הכבוד ל-5 יחידות פיזיקה ומתמטיקה ראינו את המסירות של החיילים שעזבו הכל ובאו, אפילו קנו כרטיס טיסה מחו"ל על חשבונם. כנראה שמערכת החינוך שכולם מלעיזים עליה הוכיחה שבבגרות האמיתית, באזרחות, הבוגרים שלה מגלים מצוינות".

ככל שמתקרבים גיאוגרפית ונפשית אל השביעי באוקטובר, גם העיסוק בפדגוגיה וחוסן לובש אופי שונה. העיר נתיבות הסמוכה ליישובי העוטף שנפגעו ספגה הרוגים מרקטות ובלמה את המחבלים בשעריה, וגם הייתה התחנה הראשונה עבור הניצולים מבארי. גם הניצולים ממסיבת נובה רצו יחפים היישר לזרועות, תרתי משמע, אנשי מחלקת החינוך שחיכו להם: "היו המון תושבים שנפגעו, מעגלי פגיעות כבדים. פצועים מהטילים, נפגעי חרדה, שלא נדבר על מי שקלט ניצולים מהמסיבה. איבדנו שליש מהסגל שלנו שהתגורר ביישובי העוטף ופונה, ואחרים הפסיקו לתפקד. אגף החינוך נשאר עם 50 אחוז מכוח האדם. כל העיר הייתה בהלם. אף אחד לא יצא מהבית במשך שבוע" מספרת ציפי הרפנס, מנהלת אגף החינוך בעיר.

בשבועות הראשונים הם הנחו את המורים לפגוש את הילדים בזום, ולזמן אותם להעלות את הקשיים: "אי אפשר באמת היה ללמד בזום. המורה התחיל ללמד, ופתאום אזעקה, או משהו אמר 'היום קמנו משבעה'.. ידעתי שנחזור לבתי הספר ויהיה זמן ללמד אנטיגונה אבל בשונה מתל אביב הבנו שהמלחמה ארוכה והיא פה מתחת לאף". רק כעבור חודש התלמידים חזרו לפקוד את בתי הספר באופן מדורג, וללימודים מלאים חזרו רק אחרי חנוכה: "יום למידה נבנה מציר פדגוגי של למידת חומר ואז מעגלי שיח או פעילות. התלמידים יצאו לנסיעות ברחבי הארץ, למכון דוידסון, לים המלח, למרכז הארץ. במקביל כל הזמן הגיעו בשורות קשות והקדשנו שעות לטיפולם במורכבות הרגשית".

בעיניה תפקיד הפדגוגיה כרגע הוא להבטיח עתיד: "אני אוהבת לדבר על מתווה בגרויות ולא על בעיית המיגון - כי זה משדר עתיד. הרבה פעמים כשהגענו לשבעה וראו מורה או גננת - אנשים אספו את עצמם. צוותי החינוך שלנו היו אפילו בצוות ה-106. 'שלום, מדברת המורה יוכבד'. כי מה התלמידה מבינה כשהיא פוגשת את המורה שלה? שעוד יהיה לה מבחן, שהיא תחזור לשפיות. לכן החינוך בנתיבות היה בכל החזיתות כאמירה: פדגוגיה מוטת עתיד. אנחנו לא נלחמים רק על החוסן. הילדים פה איבדו את האמון בחיילי צה"ל, במבוגרים. חוסן זה דבר קטן בתוך דבר גדול שנקרא ערכי מדינת ישראל. אם ילד ישאל אותי מדוע אני צריך 5 יחידות במתמטיקה ואני אענה לו כמו שעניתי לפני ה-7 באוקטובר - נגיד כדי שתעבוד באינטל ותרוויח הרבה כסף - זה לא ידבר אליו. חשוב שהמורים ייתנו תשובות גדולות, מרחיבות. אחרת למה שיישארו לגור בישראל או לתרום לה?".

למרות הטכנולוגיה, למרות המתנדבים, ברור כי המשבר הנוכחי מביא להגדלת פערים. מסגרות הלמידה לתלמידים המפונים, בתוספת הטראומה שעברו, לא הצליחו לספק להם את התחליף הראוי: "מי שפונה מקבל מסגרת לימודית אבל אי אפשר להגיד שהוא מוכן לבגרות. אולי הוא יתקדם קצת, אבל אין בכלל מחשבה שאפשר לייצר הכנה אמיתית לבגרות כשילד גר בתוך מלון ויש לו קבוצה של תלמידים שיכול להיות שהיא מורכבת מרמות שונות ותלמידים מאזורים אחרים. זה סלט אחד גדול. לא פלא ש 25 אחוזים מהתלמידים בכלל לא מגיעים ולא פוגשים אותם לא בזום ולא במרכז למידה. בשכבה יא-יב הכי גרוע, זה יכול להגיע ל- 40 אחוזים. וזה עוד לא אומר שמי שמגיע אתה יכול להיות רגוע לגביו" אומר רכז מצוינות ברשת חינוך מובילה.

גולדהבר מסכימה: "יש הרבה ילדים מפונים שאין להם ספרים כי הם השאירו אותם בבית. בהמון מרכזי מפונים לא היו לתלמידים מחשבים אז הם למדו דרך הטלפון הנייד וראו את המסך של המורה בקטן... ילדים יפסידו שנה. יהיו ילדים שייצאו בלי בגרות, בלי תואר. אנשים לא מבינים את עומק הפגיעה".

מורה למתמטיקה מעיר שהתפנתה מציעה זווית מסקרנת על סיכויי ההצלחה של תלמיד בסיטואציה מורכבת כל כך: "זה לא קשור אם בשגרה מדובר בתלמיד מצטיין או מתקשה. בסיטואציות כאלו מי שמצליח לשרוד וללמוד הוא מי שיש לו "ווייז" פנימי – כלומר תלמיד שהצליח להתחבר לזום או ללכת למרכז למידה, ויצר לו מסגרת. יש מנעד מאוד רחב של מצבים בקרב המפונים. החל מתלמידים שלא למדו בכלל ועד תלמידים שהמצב אפילו היטיב איתם והם התקדמו יותר מאשר בכיתה. ילדים שנשארו בעיר, או ילדים שהיו בסביבה רגועה יותר, לא בבית מלון, ולמדו בזום או עם עצמם הם התלמידים שהכי התקדמו" היא אומרת.

סיכום

תיעוד זה סקר את מה שניתן להגדיר כחלקו הראשון של השיבוש במערכת החינוך העל יסודית, אשר החל יום למחרת שמחת תורה (יום ראשון ה-8 באוקטובר) ונמשך עד חנוכה (שהחל ב 7 בדצמבר), או לכל היותר עד סוף דצמבר (2023). נוכח הזמן הקצר שחלף, מורכבות השיבוש והעובדה כי הוא עדיין לא תם (ובתקווה שלא יתרחב) בחרנו להדגיש מספר סוגיות בולטות שראוי לגבש עבורם מענה מוקדם ככל האפשר. ראשית, המשבר אופיין בנדידה מתמשכת של תלמידים בין יישובים ובין בתי ספר ומרכזי למידה. לאור זאת, בלטו בחסרונם מאגרי מידע מעודכנים ונגישים דיגיטליים (מרחוק) המאפשרים בקרה על פרטי התלמידים המהגרים אשר יקלו על הרישום שלהם במערכות חינוך זמניות. מערכות אלו יישמשו את הרשויות 'הקולטות והפולטות' במצבי חירום (ואולי גם בשגרה) ואת אנשי החינוך בשטח, ובכוחן לחזק את המעקב אחר 'ביקור סדיר' בבית הספר הארעי אליו שויך התלמיד (כולל מעקב של מחלקת החינוך מהרשות המפונה), וגם לאפשר רציפות לימודית בהתאם לתוכנית הלימוד המקורית.

אופן קליטת התלמידים המפונים: זמן קצר לאחר תחילת המשבר הושקעו מאמצים כבירים בהקמת בתי ספר זמניים, בבתי מלון ובמתקנים שונים, לצד הקמת מרכזי למידה ומרכזי נוער בלתי פורמליים. נראה כי יש לאפשר ואף לעודד את התלמידים המפונים להיקלט במערכת החינוך הקיימת בערים וביישובים אליהם התפנו, ולהעדיף חלופה זו על הקמת בתי ספר זמניים. זאת גם אם מדובר בקבוצות תלמידים גדולות יחסית וגם במקרים בהם הכיתות צפופות. הסיבה לכך היא שבתי הספר הקיימים, בניגוד לבתי הספר הזמניים, מציעים יום לימודים ארוך יותר, שפע מגמות ומורים מקצועיים, מעבדות ואולמות ספורט, ובסך הכל מעניקים חוויה בית ספרית עשירה בהרבה. החיבור בין תלמידים מיישוב מפונה ליישוב קולט יכול לסייע בהכרות עם חלקי החברה הישראלית, ללמד שיעור בנדיבות וליצור חברויות חדשות. על משרד החינוך להיות מעורב בתהליך, ולוודא כי הרשות הקולטת מקבלת סיוע, הדרכה, כוח אדם ותקציב כדי לעשות זאת.

אחרי חודשים של מגורים זמניים ולמידה במוסדות ארעיים, מצבם של התלמידים בכי רע. הם שחוקים, מותשים, וצברו פערים לימודיים אדירים. אחוזי נוכחות נמוכים, מסוכנות, אלימות, העדר סמכות הורית, ניתוק מהבית ועוד, יילכו ויחמירו ללא טיפול. יש לספק לילדים, אולי דרך הרשות הקולטת, סל סיוע רגשי ולימודי נדיב ביותר. לצידם כדאי לזכור את הצוותים החינוכיים שלהם, שגם הם מפונים (ולהם ילדים מפונים), וגם הם זקוקים לסל תמיכה עשיר ומקיף.

כחלק מהשיקום העתידי של הקהילות (מנהלת תקומה) יש להשקיע את מירב המאמצים באמצעות תקציבים ותשומת לב ניהולית בתחום החינוך. לתלמידים אלו מגיעה חוויה מתקנת של הוראה מעולה, מתקנים מתקדמים, יחס אישי, טיפול רגשי ועוד שיסייעו להם, יום אחד, למחוק את הפערים. ראוי כי המשאבים הללו יעמדו לרשות התלמידים המפונים גם לאחר השירות הצבאי, שכן סביר להניח שלא יספיקו להדביק את כל הפערים עד סיום התיכון.

ביבליוגרפיה

מסמכים

מרכז המחקר והמידע של הכנסת. (29 באוקטובר 2023). "פעילות מערכת החינוך במלחמת 'חרבות ברזל', תמונת מצב."

מרכז המחקר והמידע של הכנסת. (30 בנובמבר 2023). "פערי מיגון במוסדות חינוך ברקע מלחמת 'חרבות ברזל'."

מרכז המחקר והמידע של הכנסת. (31 בדצמבר 2023). "שירותי חינוך לתלמידים מפונים מבתייהם בתקופת מלחמת 'חרבות ברזל'."

פרוטוקול מס' 41, משיבת הוועדה המיוחדת לפניות הציבור, בתאריך 28 בנובמבר 2023, "סיור במלונות הקולטים את מפוני מלחמת 'חרבות ברזל' במעלה החמישה, נווה אילן וצובה – טיפול משרדי הממשלה בתלונות המפונים".
פרוטוקול מס' 36, משיבת הוועדה המיוחדת לפניות הציבור, ופרוטוקול מס' 109 משיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט, ופרוטוקול מס' 31 משיבת הוועדה המיוחדת לזכויות הילד, בתאריך 6 בנובמבר 2023, "שירותי חינוך לילדי המפונים בעקבות מלחמת 'חרבות ברזל'".

מרכז המחקר והמידע של הכנסת. (5 בפברואר 2024). "נתונים על קליטת תלמידים מפונים במלחמת חרבות ברזל ברשויות המקומיות".

פרוטוקול מס' 37, משיבת הוועדה המיוחדת לפניות הציבור, בתאריך 16 בנובמבר 2023, "סיור במלונות הקולטים את מפוני מלחמת 'חרבות ברזל' בים המלח לטיפול בתלונות המפונים אל מול משרדי הממשלה".
משרד החינוך, אילת. (אוקטובר – דצמבר 2023). "סיכום מינהלת אילת".

משרד החינוך. (חשון תשפ"ד). "עטופים באהבה - מענים חינוכיים (חברתיים, רגשיים ולימודיים) למרכזי חינוך יחד, פרוטוקול מס' 105, משיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט, פרוטוקול מס' 35 משיבת הוועדה המיוחדת לפניות הציבור, ופרוטוקול מס' 30 משיבת הוועדה המיוחדת לזכויות הילד, בתאריך 30 באוקטובר 2023, "סיור משותף של ועדת החינוך, התרבות והספורט, הוועדה המיוחדת לפניות הציבור והוועדה המיוחדת לזכויות הילד בבתי מלון בירושלים בנושא: בחינת שירותי החינוך הניתנים לילדי המפונים בעקבות מלחמת 'חרבות ברזל'".

מינהל החינוך תל אביב-יפו, משרד מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור. (9 בינואר 2024). "חרבות ברזל טווח קצר – סיכום פגישה רשויות מקומיות קולטות".

מרר, אופיר. (נובמבר 2023). "התנהלות ומענה חינוכי לפליטים ועקורים – בחינת הפעילות ברחבי העולם וניתוח מקרי בוחן".

מנהל החינוך, נתיבות. (5 בנובמבר 2023). "מתווה עירוני פנים אל פנים, חרבות ברזל".

שלום וייל ואיתמר נחמה. (2 בנובמבר 2023). "מדריך להקמת מערך חינוכי לקהילות מפונים, בית ספר פופ אפ בחירום".

ועד מנהל מערכת. (22 בנובמבר 2023). "עתודות במערכת החינוך מלחמת 'חרבות ברזל'".

אשר, טלי. (כתבה לניוזלטר). "החינוך, קצת אחר כך".

פקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל אביב. (19 באוקטובר 2023). "'חושבים חינוך' קבוצת עניין פילנתרופית, חינוך".

פקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל אביב. (9 בנובמבר 2023). "חושבים חינוך" קבוצת עניין פילנתרופית, רשויות מקומיות."

פקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל אביב. (16 בנובמבר 2023). "חושבים חינוך" קבוצת עניין פילנתרופית, נוער במרכזי המפונים."

מועצה אזורית שער הנגב, מודלים למסגרות חינוכיות במרכזי פינוי, קרן שוסטרמן

פרסומים באינטרנט של משרדי ממשלה ורשויות מקומיות

אתר העיר נתיבות, מחלקת חינוך, הודעה להורים (נובמבר 2023)

אתר משרד החינוך, הודעת דברות: בית ספר חדש נפתח באוניברסיטת תל אביב לתלמידים שפוננו מקריית שמונה, 8 לאוקטובר 2023

אתר משרד החינוך, הודעת דברות: בית ספר לתלמידי קריית שמונה והצפון נפתח באילת, 16 לנובמבר 2023

אתר משרד החינוך, הודעת דברות: הרב שי פירון, שר החינוך לשעבר, מונה לתפקיד פרויקטור לשיקום ופיתוח בתי ספר על יסודיים ביישובי עוטף עזה, 2 לנובמבר 2023

אתר משרד החינוך, הודעת דברות: שר החינוך חנך בית ספר חדש בנתניה לתלמידים שפוננו מקיבוץ עלומים בעוטף עזה, 7 לדצמבר 2023

אתר משרד החינוך, חדשות: שר החינוך חנך ביום ראשון, 17 לדצמבר 2023, במועצה האזורית תמר בית ספר ממלכתי דתי עבור תלמידים שפוננו מהמועצה האזורית שדות נגב, 17 לדצמבר 2023

אתר משרד החינוך, חדשות: שר החינוך חנך פנימייה בעין גדי עבור תלמידי י"ב של בי"ס 'נופי הבשור' במועצה האזורית אשכול, 21 לדצמבר 2023

אתר משרד החינוך, חדשות: משרד החינוך יחל בחלוקת מחשבים ניידים לתלמידים שפוננו מיישובי הצפון, 28 לדצמבר 2023

אתר משרד החינוך, הודעת דברות: שר החינוך חנך בית ספר חדש באילת לתלמידים שפוננו משדרות, 30 לנובמבר 2023

אתר משרד החינוך, הודעת דברות: שר החינוך חנך בחוף הכרמל בית ספר חדש לתלמידים שפוננו מהמועצה האזורית חוף אשקלון, 29 לאוקטובר 2023

עמוד הפייסבוק של פיקוד העורף

שיחות ועידה ומצגות דיגיטליות:

מפגש זום עם רם זהבי, מנהל מחוז דרום משרד החינוך במסגרת 'חינוך בשעת חירום', Top 15, נובמבר 2023
מאיר שמעוני, מנכ"ל משרד החינוך בשיחת זום: 'תמונת מצב מערכת החינוך במלחמת חרבות ברזל', קרן אתנה –
אנשים ומחשבים (שודר ביוטיוב), 27.11.2023

כתבות (לפי סדר פרסומן)

"כאילו שלא למדו כלום מהקורונה": רק ביום ראשון יחלו בתי הספר בלמידה סדורה מרחוק, TheMarker, ליאור דטל,
11 לאוקטובר 2023

תחת מטח טילים, המדינה החלה לפנות את תושבי שדרות - רחוק ככל האפשר מהאימה, הארץ, רו שמעוני ועדן
סולומון, 15 לאוקטובר 2023

בבית ספר מאולתר למפוני שדרות, תלמידים ומורים מנסים לייצר תחושת שגרה, הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 17
באוקטובר 2023

המתיחות בגבול הצפון: הממשלה אישרה להיערך לפינוי יישובים נוספים | הרשימה המלאה, מעריב, שקד שדה, 18
לאוקטובר 2023

חוזרים לבתי הספר: מה הם היישובים שבהם יתקיימו לימודים? , מעריב, סתיו נמר, 21 לאוקטובר 2023
איך קרה שדווקא ישראל לא ערוכה לקיים לימודים במצב חירום? TheMarker, ליאור דטל, 23 לאוקטובר 2023
הממשלה מעולם לא נערכה לפינוי מאות אלפי תושבים, זמן ישראל, הני גולדשטיין, 23 באוקטובר 2023
15 אלף מפונים בירושלים; כך נראים החיים החדשים שלהם, mynet, אבישג זהר, מירב שלמה מלמד, 29 באוקטובר
2023

בחינות הבגרות יידחו, 20% מהחומרים יקוצצו והנבחנים יקבלו תוספת זמן של 15%, כלכליסט, שחר אילן, 30
לאוקטובר 2023

משרד החינוך ישקיע 30 מיליון שקל בבניית בתי ספר זמניים לילדי המפונים, TheMarker, ליאור דטל, 31 לאוקטובר
2023

יום הלימודים של המפונים הופך מכאוס – לשגרה, הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 3 בנובמבר 2023
מחנכים ובוכים: המורים מעוטף עזה מנסים לאחות את השברים של עצמם - ושל התלמידים, ישראל היום, יפעת
ארליך, 9 בנובמבר 2023

פותרים את הלב: מאות תלמידים מפונים נקלטו במערכת החינוך בעיר, כל העיר, רפי גמיש, 10 בנובמבר 2023
מתמטיקה על מצדה: בתי הספר הזמניים של ילדי עוטף עזה, כלכליסט TV, מאור שלום סויסה, 14 בנובמבר 2023

- הצצה לבתי הספר שהוקמו עבור ילדי המפונים בעיר ירושלים, לשכת העיתונות הממשלתית, 14 בנובמבר 2023
- רק כחצי מהתלמידים שבו ללמידה פיזית | מערכת החינוך במלחמה, תמונת מצב, Ynet, תמר טרבלסי חדד, 17 לנובמבר 2023
- ראיון עם ניר ונגר, ראש המועצה האזורית תמר, מגזין רשויות, גליון 45, נובמבר 2023
- 2,000 תלמידים מעוטף עזה והצפון השתלבו בבתי הספר בעיר: "צמאים לקצת נורמליות", mynet, אבישג זהר, 22 לנובמבר 2023
- 98 אחוזים מהארץ ירוקה: מערכת החינוך תחזור השבוע ללמידה פיזית ומלאה, מקור ראשון, ישי אלמקייס, 26 לנובמבר 2023
- אופקים בחוץ: רק חלק מנפגעי הטבח קיבלו פטור מבגרויות חיצוניות, הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 4 לדצמבר 2023
- הורים טוענים: מדיניות "הכי מוגן שיש" במוסדות החינוך מסכנת את הילדים, Ynet, אדיר ינקו, 5 לדצמבר 2023
- ראיון וידיאו עם יואב זמרון, ראש מינהל החינוך בעיריית ירושלים, ערוץ 7, יוני קמפינסקי, 6.12.2023
- מתניה מאלי והגיע זמן חינוך, פוסט בפייסבוק, 7 בדצמבר 2023
- בבית הספר של ילדי העוטף, חזרה לשגרה היא משמעותית יותר מכל ציון, הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 8 בדצמבר 2023
- תלמידי התיכון באופקים חוזרים כעת ללימודים. עבור רבים מהם, הבעיות רק מתחילות, הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 10 בדצמבר 2023
- תלמידי י"ב מהעוטף ביקשו רק דבר אחד: להיות ביחד. עכשיו החלום התגשם, הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 22 בדצמבר 2023
- "לא הכול הרוס": תלמידי העוטף שנאבקו לסיים את שנת הלימודים, חדשות 13, פז שוורץ, 23 בדצמבר 2023
- "אין מחברות וספרים, אבל כן איכשהו לומדים": ביקור בבית ספר לילדי מפונים בירושלים, דבר, מיכל מרנץ, 24 בדצמבר 2023
- "כולנו איבדנו משהו": צעירי כפר עזה ויתרו על בית הספר - ויצאו למסע לשחרור החטופים, הארץ, רן שמעוני, 24 בדצמבר 2023
- משרד החינוך אינו יודע איפה לומדים 16% מהתלמידים שפוננו מבתיהם, הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 2 בינואר 2024
- בסוף אנחנו אלה שנתמודד עם מה שיהיה כאן אחרי המלחמה | מדור ה-Z, ליברל, עינב עמרם-אשרוב, 7 לינואר 2024

משרד החינוך לא מתכוון להחזיר את תלמידי הצפון ללימודים ביישוביהם בשנת הלימודים הנוכחית, TheMarker, ליאור דטל, 8 לינואר 2024

"כאוס בלתי נתפס": 126 אלף מפונים מחכים שהממשלה תחליט אם הם יחזרו הביתה עוד שבועיים, TheMarker, קים לגזאל, 11 בפברואר 2024

סוף לטיול השנתי: ילדי הצפון חוזרים ללמוד יחד, בערך, הארץ, שירה קדרי-עובדיה, 12 בפברואר 2024

מראיינים

הרב תומר גרוסמן, מנהל החינוך ממלכתי דתי, מנהל חינוך ירושלים.

דליה כנען, מנהלת החינוך העל יסודי, מנהלת החינוך אילת.

ניב בר גיא, מנהלת אגף החינוך, מועצה אזורית מטה יהודה.

ציפי הרפנס, מנהלת אגף החינוך, עיריית נתיבות.

ספי מלכיאור, מנהלת אגף החינוך, מועצה אזורית רמת נגב.

רויטל שפירא, ראש אגף חינוך, עיריית רעננה.

רותי אנל, מנהלת החינוך העל יסודי, עיריית תל אביב.

תמר מאירי, מנהלת אגף החינוך, עיריית שלומי.

שי פרוכטמן, מנהל מחלקת החינוך אבן יהודה, יו"ר איגוד מנהלי מחלקות חינוך ברשויות.

שירלי רימון, מנהלת אגף החינוך, עיריית תל אביב.

יוליה ארגמן, מנהלת החינוך, רשת עתיד

יוסי ביידיץ, מנכ"ל מט"ח - המרכז לטכנולוגיה חינוכית.

שרון איילון, סמנכ"לית מט"ח.

רותם קפלן, רכז בתי הספר, רשת דרור בתי חינוך.

תימורה שירי, סמנכ"ל אורט וראש מינהל חינוך ותפעול.

אורה אלדור, מנהלת תיכון רמות ים, רשת עתיד.

איתמר בנית, מנהל תיכון הר טוב, מועצה אזורית מטה יהודה.

ברנדה הורוביץ פרוור, מנהלת תיכון לילדי מפונים בירושלים, הספרייה הלאומית. בשגרה: משנה לראש עיריית מעלה אדומים, מנהלת בתי ספר בגמלאות, מלווה מנהלי בתי ספר.

דוד דביר, מנהל התיכון לילדי שדרות בים המלח. בשגרה: מנחה סדנאות שטח ויער, בעברו מחנך מנהל בית ספר יסודי ברשת אמית.

חגית וקנין, מנהלת תיכון שקמה, חוף אשקלון.
 חוה סטרול, מנהלת תיכון מקיף ג', באר שבע.
 הרב יוני ברלין, תיכון אמי"ת כפר בתיה, רעננה.
 לירן גדיש, מנהלת בית הספר לילדי קיבוץ גבים בתוך תיכון מגידו, מטעם ארגון חות"ם.
 כרמל לוי, מנהלת התיכון החברתי מצפה רמון, רשת דרור בתי חינוך.
 מאיר בן שימול, מנהל תיכון עתיד, באר שבע.
 שי שטרן, מנהל בי"ס אוסטרובסקי, רעננה.
 זהר מלינאק, מורה למתמטיקה בים המלח, בשגרה: ד"ר לפילוסופיה של תורת הקוונטים, ים המלח
 מרצה במכללות להכשרת מורים, זהר הוא מדריך פדגוגי בחמדת הדרום.
 ליסה לוי, מנהלת בית ספר לילדי מושב יבול, ים המלח. בשגרה: מובילת "חושבים חינוך" - קבוצת ענין
 פילנתרופית, JFN ישראל
 מתניה מילי, מתכנן החינוך לילדי שדרות, בים המלח. בשגרה: מורה ועובד המזכירות הפדגוגית - פיתוח
 תכניות ייחודיות לבגרות.
 עידית דיין, מנהלת המרחב החינוכי לילדי שדרות, ים המלח.
 קרן טורקל, אחראית על הקמת המרחבים בים המלח. בשגרה: מדריכה במשרד החינוך מטעם האגף
 למחוננים ומצטיינים ואחראית על תוכניות בעל יסודי מ-ט"ב במחוז דרום.
 תומר אשורי, מנהל החינוך ומנהלת החינוך ים המלח. בשגרה: מנהל תכניות ג'וינט אשלים.
 אורנה בלומברגר, מורה לפיזיקה, מנהלת את הצוות בתיכון בליך, מדריכת פיזיקה ארצית.
 אסף שלמה, מורה למתמטיקה.
 אשר פיקטוונגר רכז תיכון מדעי תורני, כפר סבא.
 הניה גולדה בר, מורה למתמטיקה, רכזת באולפנת אמי"ת נגה. מדריכה ארצית של מתמטיקה מטעם
 משרד החינוך, פיקוח בצוות של המפמ"רית.
 אחראי ברשת בתי ספר על תחום המצוינות וההישגים.
 מורה למתמטיקה ומדריכה ארצית במתמטיקה (ביקשה לא לפרסם את שמה)
 מורה לפיזיקה (ביקשה לא לציין את שמו)